

UNDE VENIUNT AC QUO VADUNT ARCHIVA

Miquel Casademont i Donay

El fet que ni al nostre país ni a la resta de l'Estat espanyol, a diferència d'altres Estats europeus —i àdhuc d'una bona part del que s'anomena tercer món— no hi hagin ni uns estudis ni un reconeixement *de iure*, per bé que sí *de facto*, de l'arxivística ni de la professió d'arxiver, ha comportat massa sovint un desconeixement del contingut i l'abast d'aquella disciplina i una confusió de les funcions i les tasques de llurs professionals amb els de les disciplines properes (bibliotecaris i documentalistes). Amb aquest text intentaré clarificar els conceptes i analitzar l'evolució i la realitat actual dels arxius i l'arxivística que, d'altra banda, es troben en debat permanent com tota disciplina actual i en plena transformació.

Per això, a tall introductori, he manllevat el tema de discussió de la Setena Taula Rodona dels Arxius:

1. El concepte d'arxiu i les fronteres de l'arxivística¹

Hom pot afirmar que els *arxius* entesos en tant que conjunts de documents —per primer cop utilitzo el terme en una de les accepcions que pot tenir— existeixen d'ençà que l'home va recórrer als signes i a l'escriptura, representats en un suport (argila, paper, pergamí, etc.), per a comunicar-se o per recordar i perpetuar els fets i les activitats públiques, privades, religioses, etc.

Els *arxius*, entesos en el sentit abans apuntat, aparegueren, per tant, d'una ma-

nera espontània i natural com a resultat i reflex de les activitats i els fets protagonitzats pels homes i llurs relacions. Se'n coneix l'existència a les civilitzacions antigues, i no és fins a l'època romana que se'n troba una primera definició. Pels juristes romans, l'arxiu era «*locus in quo acta publica asservantur*» o «*locus publicus in quo instrumenta deponuntur*»². Aquesta definició s'introduí en el dret medieval a partir de la Codificació Justiniana i romangué gairebé immutable —absolutament vinculada al concepte de lloc— encara que matisada i precisada progressivament. El significat es completà i s'enriquí: «*locus, quo publica autoritate documenta publica probe et cum cura adservatur, in comune utilitatem et faciliorem rerum probationem*»². L'arxiu apareix vinculat a la finalitat de perpetuar la memòria, provar els fets per a un ús «social» i també a l'autoritat pública.

Durant molts segles prevalgué l'opinió que només podien considerar-se com a arxius els públics, que eren els que havien estat creats per la persona o l'autoritat que gaudia o exercia el «*ius imperii, superioritatis et regaliorum*» del qual emanava el «*ius archivi o ius archivale seu cartophylacii*»².

Al llarg dels segles medievals i de l'edat moderna, els arxius anaren consolidant el seu paper d'òrgans jurídics administratius, la funció primordial dels quals era, gairebé de manera exclusiva, garantir la fe pública o l'autenticitat dels fons que custodiaven. «*Archivum seu Cancellaria Communis est locus publicus, in quo solent reponi scriptu-*

turae et autenticae, et est locus deputatus auctoritate publica et ideo ista qualitas loci supplet quandoque fidem scripturae privatae, illique tribuit effectum instrumenti publici»².

Per ser tinguts com a instruments públics o dotats de fe pública, els documents havien de ser conservats en arxius que almenys reunissin les condicions següents:

a) estar proveïts d'un «funcionari» públic que «*habeat curam et custodiam loci, camerae et Archivi, in quo adservantur scripturae*»;²

b) l'arxiver havia de ser nomenat per l'autoritat amb potestat de nomenar;

c) els documents havien d'estar col·locats entre els documents autèntics;

d) l'arxiu havia de tenir la facultat, reconeguda per consuetud, de donar fe de les escriptures.

Una asseveració és plausible: fins a l'Edat Moderna la noció de *conjunt de documents* no és la que defineix l'arxiu sinó el lloc i la rellevància jurídica de cadascun d'ells, independentment del fet d'estar lligats o relacionats amb la resta de documents. Arxiu i tresor són dos conceptes sinònims. Pensi's, si no, en el nom amb què era conegut el fons més preuat dels *arxius* de la monarquia francesa —*Trésor des Chartes*—, o la cura esmerçada per la monarquia catalano-aragonesa en conservar de manera especialíssima i gairebé sumptuària els seus documents més valuosos en el *Liber Feudorum Maior*, confeccionat en temps d'Alfons I. Els documents eren la millor garantia per a la defensa dels drets, fossin dels Estats, dels sobirans o de les famílies i les persones. A aquesta finalitat quasi única responia llur existència i manteniment.

D'ençà de la segona meitat del segle XVIII, però, sorgeix i evoluciona un altre

concepte d'*arxiu*, entès com a *conjunt orgànic de documents*. El concepte es desenvolupa sobretot a l'Europa Central i a les administracions d'una sèrie d'Estats que avui constitueixen la República Federal d'Alemanya. El terme arxiu comença a esdevenir ambivalent: conjunt d'escrius i documents i lloc on es conserven, o conjunt de documents i actes d'una determinada categoria, organitzats sota el control oficial. Ja en el segle XIX apareixen associats arxiu i ordre dels documents amb l'objectiu de posar a la llum la veritat de les coses passades.

Així, l'arxiu ja no definirà solament un espai físic destinat a la conservació dels documents per a usos únicament jurídics sinó que també rebran el nom d'*arxiu* els conjunts de documents dotats d'un ordre, que s'empraran com a testimonis —material bàsic— per a l'elaboració de la història. En el decurs del segle XIX i fins al primer terç del XX, aquesta funció històrico-cultural dels *arxius* s'anirà enfortint, arribant fins i tot a desplaçar les seculars funcions jurídiques/administratives que fins a final del set-cents els havien caracteritzat.

Les transformacions ocasionades per la Il·lustració en les mentalitats, les estructures polítiques, socials i culturals de l'Europa del set-cents generaren una gran curiositat pel passat històric. Ja en el segle XIX, la necessitat de conèixer la història com a element de suport imprescindible per a justificar i legitimar el principi de nacionalitat i els corrents de pensament nacionalista, transformà els *arxius* en recurs obligat.

El Romanticisme històric i, posteriorment, el Positivisme, recorreren a la publicació de grans col·leccions documentals, fins aquell moment zelosament guardades en els arxius, a fi de documentar, avalar i afermar la independència i la unitat de les nacions.

Els *Monumenta Germaniae Historica* a Alemanya, la *Collection des Documents Inédits sur l'Histoire de France*, els *Monumenta Historiae Patriae* al Regne de Sardenya o els *Calendars of State Papers* a Anglaterra; i, a Catalunya, encara que menys ambiciosa que les precedents, la *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, foren obra d'arxivers en la major part dels casos. L'estudi i la utilització dels arxius amb finalitats històriques comportaren, de mica en mica, el naixement i la configuració de l'arxivística com a disciplina per a uns i com a ciència segons l'opinió d'altres.

D'ençà de les primeres formulacions com a disciplina independent, lligada al començament a la diplomàtica i a la paleografia, entesa com una de les ciències auxiliars de la història, l'arxivística va rebre definicions distintes segons els països, les tradicions i els aspectes concrets dels arxius que les seves diferents branques tractaven. «Arxivologia, arxivonomia o arxiveconomia» convergiren en el terme **arxivística** avui imposat definitivament i acceptat com l'únic concepte per definir «la disciplina que tracta els aspectes teòrics de la funció arxius» i també *L'administració i la gestió dels arxius*³.

El progrés i les grans transformacions de la societat en el decurs de les dues darreres centúries han originat un complex teixit de relacions i d'intercanvis de tota mena (productius, comercials, financers...), han produït complicades estructures organitzatives (polítiques, administratives, industrials...) i el desenvolupament i la diversificació de demandes i necessitats (culturals, científiques, educatives, tècniques...). Els arxius d'avui són conseqüència d'aquesta evolució i d'aquestes transformacions. Tant la seva conceptualització com les seves funcions han variat substancialment

per tal de respondre a aquestes noves demandes i de resoldre, en el seu àmbit, els problemes i els reptes que aquestes extraordinàries transformacions plantegen continuament.

D'ençà les primeres teoritzacions contingudes en els manuals cabdals de l'arxivística contemporània⁴, les doctrines i les pràctiques descabdellades fins avui han estat abundoses i distintes, i també les controvèrsies en relació amb el concepte i les funcions dels arxius.

Les definicions diferents, i a vegades contradictòries, que s'anaren establint són contingudes i sintetitzades en la definició fixada pel Consell Internacional d'Arxius, acceptada i reconeguda internacionalment, no tan sols pels professionals sinó pels Estats mateixos, com ho palesa la seva incorporació en el dret positiu més recent.

La paraula arxiu o arxius, segons el CIA/ICA té tres accepcions:

a) «*Conjunt de documents, sigui quina sigui la seva data, la seva forma, el seu suport material, produïts o rebuts per qualsevol persona física o moral i per qualsevol servei o organisme públic o privat, en l'exercici de llur activitat, (documents) conservats pel seu productor o els seus successors, per a les seves pròpies necessitats o transferits a la institució d'arxius competent en funció de llur valor arxivístic*».

b) «*Institució responsable de la reunió, del tractament, de l'inventari, de la conservació i de la comunicació dels arxius, també anomenada 'servei d'arxiu/s'*».

c) «*Edifici o part d'un edifici on es conserven i es comuniquen els arxius, dit també 'dipòsit d'arxiu/s'*»⁵.

Malgrat els esforços esmerçats per la Comissió Internacional d'Arxivers per tal d'establir un concepte clarificador i unitari del terme arxiu, la polèmica continua.

1.1 L'arxiu com a conjunt de documents

La primera conceptualització (a) —que és la que genera encara més controvèrsia— duu implícites unes constatacions irrefutables:

— No tots els documents són considerats *arxius*. Només mereixen aquesta qualificació el conjunt d'aquells que són produïts o rebuts —resultants— en el decurs d'una activitat «che, per intenderci, possiamo indicare come un'attività amministrativa, nell'accezione più ampia del termine»⁶: administració d'un Estat, de qualsevol col·lectivitat organitzada, d'un patrimoni, d'una família, i també administració d'entitats i institucions polítiques, jurídiques, financeres, eclesiàstiques, científiques, culturals, etc. L'*arxiu*, doncs, no és el resultat d'una acció voluntària sinó que neix de manera espontània, natural «quale sedimentazione documentaria di un'attività pratica, amministrativa, giuridica. Esso è costituito perciò da un vincolo originario, necessario e determinato, per cui ciascun documento condiziona gli altri ed è dagli altri condizionato»⁷. Aquesta darrera característica és un dels fonaments de la doctrina i la pràctica arxivística, comuna a tots els *arxius*. També és un dels principis que sustenta la formulació diferenciada de l'arxivística en relació amb altres disciplines considerades properes. D'acord amb aquest principi, la constitució d'*arxius*, no respon o no hauria de respondre a l'atzar o a una acció arbitrària; s'origina, en canvi, de manera automàtica, en el desenvolupament de les activitats quotidianes d'una administració pública, d'una institució religiosa, d'una empresa industrial o comercial, d'una família o d'un particular.

— La condició de document d'*arxiu* —per als que responen a les característiques originàries anteriors— és independent de

la seva data i del seu suport. Dues condicions que encara avui són objecte de polèmica i de confusió en el món arxivístic. Tractaré d'escatir-ne la causa en pro de la necessària clarificació.

1.1.1 La condició d'*arxius* com a qualitat no privativa dels fons d'una certa edat, administrats per una institució arxivística

La controvèrsia quant al que cal considerar com a *arxius* no es planteja segons el principi bàsic definidor d'aquesta condició, sinó des de l'òptica de la utilitat dels documents i de l'atribució de la responsabilitat de la seva conservació i administració. Per tant, la premissa «de qualsevol data» com a característica dels documents d'*arxiu* és correcta i acceptable en sentit estricte.

L'opinió dels defensors de la tesi que només són *arxius* els conjunts documentals que, havent perdut la funció per la qual foren creats (administrativa, jurídica, informativa) han adquirit un valor permanent (històric i a vegades també jurídic) i són conservats no pas pels organismes que els produïren o reberen, sinó per les institucions d'*arxius* una vegada feta la transferència, solament amb finalitats culturals o d'investigació, és conseqüència, al meu entendre, d'una conceptualització restrictiva, parcial i anacrònica. La seva formulació parteix de la ubicació exclusiva en l'àmbit cultural a què anaren tendint els *arxius* des del segle XIX i primer terç del segle XX, alhora que es desvinculaven o intentaven desvincular-se dels lligams que mantenien amb els àmbits i les funcions administratives i jurídiques que, d'altra banda, foren les que determinaren llur constitució i existència com a òrgans administratius.

Des d'aquesta conceptualització limitada, és difícil establir amb certesa i exactitud el moment que un conjunt (una sèrie) donat de documents adquireix la categoria d'*arxiu*. És força complex determinar amb seguretat el moment que perden llurs valors primaris i adquireixen els secundaris o permanents.

Pels detractors d'aquesta teoria —la que exclou de la condició d'*arxiu* els conjunts documentals de producció recent— els valors dels documents són innats. El que succeeix és que es manifesten amb el pas del temps.

Una qüestió distinta, i d'enorme responsabilitat, és que l'arxiver sàpiga determinar amb el grau més gran de certesa possible quins documents i quins continguts informatius seran valorats en el futur pels investigadors i quines dades seran imprescindibles per escriure la història del demà. Enllaçant amb el discurs precedent, només cal posar un exemple per palesar la inconsistència d'aquella opinió. L'escrivà que redactà l'acta de consagració d'una església del segle XI i els signataris d'aquella, eren conscients que estaven aportant un element preciós per a l'estudi futur de la seva època? Jo crec que no; i, tanmateix, el valor potencial per a la investigació era ja, en el moment que fou redactada, consubstancial amb la naturalesa i la forma del document, de la mateixa manera que ho és avui en un document informàtic del padró d'habitants de qualsevol població del nostre país i, no obstant això, no crec que els funcionaris de torn que n'han recopilat les dades i les han introduïdes a l'ordinador en siguin conscients, com no ho podia ser l'escrivà del segle XI en redactar l'acta de consagració.

Un altre enfocament —sortosament avui consolidat per les metodologies i les pràctiques arxivístiques internacionals i incorporat a bona part dels ordenaments jurídics

sobre arxius⁸— és el que considera com a *arxius* els conjunts documentals que responen a la característica general anteriorment ressenyada (pàgina 3, lletra a), i en prescriu la unicitat i la integritat.

La unanimitat és absoluta, en canvi, a l'hora de considerar que els *arxius* —tot i que els partidaris del corrent que podria anomenar-se restrictiu neguen aquesta denominació als conjunts documentals pendents de conservació permanent als quals identifiquen sota conceptes com: protocols corrents, documentació corrent— poden passar per tres etapes o edats, en funció de llurs valors canviants i de la utilització a què són destinats en cadascun dels períodes, i no, com es tindrà ocasió de comprovar, en virtut de l'atribució de la responsabilitat de llur conservació/administració a uns determinats centres arxivístics.

La primera etapa, que es coneix amb termes diferents (*arxius* administratius, *arxius* corrents, *arxius* de gestió, *arxius* vius, *arxius* en formació o documentació activa en la terminologia de la gestió documental) és el període «*à la fois de constitution et d'utilisation administrative quasi quotidienne. Les dossiers dont on a un besoin constant sont conservés dans le service d'origine*»⁹.

La segona etapa és la dels *arxius* denominats «intermedis, de dipòsit, generals, prearxius», segons les tradicions i les pràctiques de cada país, i àdhuc de cada sistema arxivístic, o documentació semiactiva, en la terminologia de la gestió documental. Es correspon a la situació en què «*une fois les affaires traitées, on est tenu de conserver encore les dossiers pour renseignements et références, ou bien en vertu des prescriptions légales. En principe, ces dossiers sont clos, mais un recours ou le rebondissement d'une affaire peuvent très bien les faire passer à nouveau au stade des archives vivantes*»¹⁰.

Finalment, a la tercera edat, els conjunts documentals constitueixen el que s'anomena correntment *arxiu* històric, *arxiu* permanent, *arxiu* definitiu, documentació inactiva, en la terminologia de la gestió documental o simplement *arxiu* pels que entenen que només es pot aplicar aquesta denominació als documents i als expedients que han assolit aquest estadi. Els documents que han exhaurit la seva funció administrativa, jurídica, informativa, corrent o esporàdica, són avaluats amb l'objectiu d'escollir els que han de ser conservats permanentment en funció del seu interès històric, primordialment, i també jurídic i administratiu, en certs casos.

Si deia abans que la unanimitat era pràcticament absoluta en la consideració de les tres etapes per les quals poden passar els documents d'*arxiu*, per lògica també ho hauria d'ésser en l'acceptació de l'*arxiu* com un tot i no com un conjunt de grups estancs o de porcions fragmentades de documents, atès que, teòricament i fins i tot a la pràctica, és impossible destriar amb exactitud allò que defineix els documents corrents dels prearxivats i dels que s'han de conservar definitivament, quan en realitat tots ells conformen l'*arxiu*.

Els intents d'establir un patró vàlid per a totes les tipologies documentals han resultat infructuosos. Cada sèrie o grup d'expedients s'origina d'acord amb l'exercici d'unes funcions, amb l'acompliment d'unes activitats o amb la tramitació d'uns assumptes, distints per a cada organisme, institució, dependència o empresa. La seva composició, els seus usos i les seves finalitats seran, per tant, forçosament diferents. D'aquí procedeix la màxima que el document d'*arxiu* és, en sentit estricte, únic i irrepetible. Es pot considerar que un expedient d'obres, per exemple, resta conclòs i, per

tant, deixa de ser utilitzat correntment quan s'ha efectuat la certificació de l'acabament de l'obra. És difícil, però, determinar si s'haurà d'utilitzar novament i, sobretot, en quin moment, en el cas que es plantegi una reforma posterior. Un expedient mèdic o personal, per posar un altre cas, es pot considerar tancat quan el titular d'aquest és donat d'alta o traslladat a un altre centre sanitari, o quan es jubila. S'està, però, en condicions d'assegurar que la documentació no s'haurà d'utilitzar posteriorment, arran d'un reingrés o d'una recerca d'antecedents familiars o per raó d'un contenciós per a la percepció d'indemnitzacions?

El valor primari que se sol correspondre amb l'ús per a finalitats administratives, jurídiques i informatives, com s'ha pogut constatar, no pot encaixar *grosso modo*, amb les dues primeres etapes ressenyades. Tampoc els *arxius* històrics es caracteritzen en llur composició per documents que han perdut els valors primaris i n'han adquirit de secundaris (fonamentalment històrics, i en menor mesura, administratius i jurídics). Les tendències actuals de la investigació, no tan sols en història sinó en el conjunt de les ciències socials, denoten un interès creixent pels fenòmens, els períodes i els fets més recents i, a vegades, quotidians (sociologia, economia, demografia, *et alia*) que necessiten documents, els valors dels quals no serien precisament històrics només pel fet de no estar dipositats en arxius d'aquesta mena.

Per tot això, penso que és més correcte la concepció de l'*arxiu* com a element unitari, les parts integrants del qual (documents, expedients) experimenten una evolució que, en cadascuna de les seves etapes, demanen unes metodologies concretes de conservació i d'explotació, bé que integrades en un mateix i únic procediment/programa general.

Quant a la responsabilitat de la conservació, l'argumentació que només tindrien la consideració d'*arxiu* els documents posats sota la tutela de les institucions d'*arxiu* —ja es tractarà més endavant el contingut exacte d'aquest concepte—, és igualment feble. La seva formulació parteix també de l'òptica restrictiva que, en aquest cas, atorgaria la categoria d'*arxiu* —institució, servei: segona accepció del terme— només a aquells centres dedicats al tractament i a la conservació de documents amb finalitats exclusivament d'estudi i culturals. Seguint el fil d'aquesta argumentació, es podria negar la condició d'*arxiu* a la «unitat administrativa» de la qual el rei Pere III el Cerimoniós regulà l'organització i les comeses mitjançant l'ordenança promulgada a Tamarit el 12 de març de 1384¹¹. També —per què no?— als conjunts documentals conservats, per exemple, a les dependències de l'actual Secretaria General de la Presidència de la Generalitat. Ni l'*arxiu* reial medieval ni l'*arxiu* de la Presidència de la Generalitat restaurada era i és conservat/administrat per una institució d'*arxiu*, ni aquell responia ni aquest respon a una finalitat investigadora i cultural.

Per aquesta mateixa raó, tampoc podrien considerar-se *arxiu* els conjunts documentals que, per causes diverses, no són traspassats per ser conservats, tractats i explotats a les institucions d'*arxiu*, sinó que, contràriament, resten permanentment a la mateixa institució que els ha generat o tramitat. A la major part dels països, els *arxiu*s dels organismes militars o de defensa, del ministeri d'affers estrangers i dels parlaments, entre d'altres, són detinguts, conservats i administrats per les mateixes institucions productores¹².

L'*arxiu* com a institució o «servei administratiu», —segona accepció de la defini-

ció del CIA/ICA; la tercera no comporta equívoc—, l'entenc independent del tipus d'*arxiu* —conjunt de documents— que tingui a càrrec seu. La realitat ho palesa a bastament. Hi ha *arxiu*s que tenen atribuïda la responsabilitat de tot el procés general de gestió dels documents. Les diputacions, la pràctica totalitat dels municipis, les entitats eclesiàstiques i, més encara, les institucions, les empreses i les associacions privades, solen tenir un únic *arxiu* que té cura de la conservació i de l'explotació dels documents de la 2a i la 3a edats, però també controla els *arxiu*s corrents gestionats per les unitats productores o receptores d'aquests. Només els grans sistemes arxivístics estatals, autonòmics, i només pel que fa als *arxiu*s dels seus òrgans centrals, o les grans empreses i institucions, tenen diferents serveis o centres que es responsabilitzen de la gestió i la conservació dels documents i els expedients que configuren un *arxiu* en una fase donada. En el cas dels sistemes estatals, es pot posar com a exemple França. El Arxius Nacionals són constituïts pels *arxiu*s centrals dels ministeris i altres grans organismes estatals (1a i 2a etapes), pel centre d'*arxiu*s contemporanis de Fontainebleau (2a i 3a etapes), pels Arxius Nacionals pròpiament dits, (3a etapa), ubicats a París, més els Archives d'Outremer, a Aix-en-Provence (3a etapa) i el Dépôt Central dels Microfilms, a Espeyran (3a etapa)¹³.

Un cas semblant és el sistema d'*arxiu*s dels òrgans centrals de l'Administració central, valgui la redundància, de l'Estat Espanyol; *arxiu*s ministerials (1a i 2a etapes), Archivo Central de la Administración Civil del Estado, a Alcalá de Henares (2a i 3a etapes) i el Archivo Histórico Nacional, a Madrid (3a etapa)¹⁴.

A Catalunya, i pel que fa als òrgans centrals de la Generalitat, s'han creat i funcio-

nen arxius centrals a gairebé tots els departaments del Consell Executiu (1a i 2a etapes) i l'Arxiu Nacional de Catalunya que conserva documentació que ja es pot considerar inclosa a la 2a i 3a edats¹⁵.

L'existència d'arxius que, malgrat el qualificatiu d'«administratius», gestionen documentació absolutament «històrica», com és el cas de l'Arxiu Administratiu de l'Ajuntament de Barcelona, és una ironia per als defensors de les tipologies d'arxius¹⁶.

Els exemples anteriors, extrets de la realitat arxivística contemporània que ens és més propera i de la doctrina arxivística recent, més coherent amb la problemàtica dels *arxius* actuals, em permet concloure que la compartimentació de la responsabilitat de la gestió, l'administració i la conservació dels *arxius* —dins cada sistema arxivístic: microsistema (ajuntament, òrgan autònom de l'administració...) o macrosistema (òrgans centrals de l'estat, institucions de govern...)—, en funció dels usos i els valors que determinen les tres edats i, consegüentment, l'assignació d'aquelles funcions a diferents tipus d'institucions d'arxius per a cada etapa documental, és, en la teoria, inconsistent i, a la pràctica, irreal. Les formes no han de fer perdre el fons que és d'unicitat de la responsabilitat i d'integritat de la funció d'administració, conservació i explotació dels *arxius*.

1.1.2 *La forma i el suport com a elements no determinants de la condició de document d'arxiu*

La definició oficial del CIA/ICA ha contribuït a clarificar el debat sobre què calia considerar com a document constitutiu d'*arxiu*, o del que s'ha d'entendre com a tal.

La forma i el suport no són factors determinants, ni menys excloents, mentre el document s'hagi produït o rebut per raó de l'exercici de les activitats o pel desenvolupament de les funcions que són pròpies dels òrgans o les persones, l'*arxiu* dels quals es considera.

De la mateixa manera que hom no diferencia la documentació de la Cancelleria de Jaume I en funció del suport o la matèria escriptòria emprada per al seu enregistrament i els pergamins i els papers formen indissolublement el fons documental —l'*arxiu*— del regnat, tampoc seria lògic ni coherent considerar com a documents d'*arxiu* només els enregistrats en un determinat tipus de suport (especialment els anomenats «tradicionals»: paper, pergami) i més quan l'evolució de la tecnologia n'ha multiplicat l'ús (des de la fotografia als suports òptics més sofisticats). Quina diferència essencial, tenint en compte la principal característica definidora dels *arxius*, pot existir, per exemple, entre la transcripció d'un debat del ple de qualsevol consistori enregistrada en suport paper i l'enregistrament en una banda magnètica? La condició primera —i gairebé diria única— és la de document generat com a conseqüència de l'exercici d'unes funcions i com a expressió d'aquestes. Aquest és l'element que s'haurà de retenir i no cap altre per considerar la pertinença o no d'un document a un determinat *arxiu*. Si el material documental no respon a aquest requeriment primordial, haurà de ser conservat i tractat per altres centres o unitats que l'integraran en *col·leccions* ben diferents dels *fons d'arxiu*.

Els documents d'*arxiu*, ja ho he assenyalat, es caracteritzen pel seu origen natural o espontani. Són resultants d'actes «involuntaris» i la seva producció no respon a objectius previs de transmetre i perpetuar

coneixements o de divulgar fets o notícies, sinó que són conseqüència i alhora plasmació d'activitats i funcions administratives, jurídiques i de gestió en el sentit més ampli i genèric dels termes. La seva finalitat no és cultural o informativa, sinó administrativa i jurídica. Llavors, si aquesta és la característica determinant dels documents que conformen els *arxius*, és secundari i absolutament irrellevant als afectes d'establir-ne la *pertinença* que la documentació es presenti en un suport paper, magnètic, microfotogràfic, òptic, etc., o prengui la forma de registre, de full solt, mecanografiat, codificat o manuscrit.

Una microfita de la documentació aportada per un col·lectiu qualsevol com a petició al Parlament, la mateixa documentació original en suport paper, la documentació en suport fotogràfic inclosa en l'informe objecte de la petició o el document visual (vídeo, diapositiva, etc.) que enregistri l'acte de lliurament d'aquella petició, hauran de tenir forçosament la condició de documents d'*arxiu* perquè, bé que en suports diferents, tots estaran vinculats a l'acte, a l'activitat o a la funció concreta que els va originar. L'afirmació que els «*documents sur papier et sur autres supports sont en étroite symbiose et s'éclairent mutuellement*»¹⁷, a propòsit de la composició i les característiques físiques dels fons arxivístics contemporanis, es pot prendre com un nou principi arxivístic i, com a tal, vàlid per a qualsevol tipus de fons.

Un tema a part és el dels requeriments especials de conservació i tractament que cada tipus de suport demana, i si aquestes tasques poden o han de ser exercides per unitats específiques, per personal especialitzat o bé pel mateix servei que conserva, administra i explota els documents en suport «tradicional» que fins no fa gaire temps

constituïen, en percentatges elevadíssims, els únics suports dels documents arxivístics. En qualsevol cas, el que s'ha de garantir —i les solucions són variades— és la *integritat* i la *unicitat* en la conservació i l'explotació dels documents que conformen un *arxiu*, independentment del suport en què es presentin.

1.2 L'*arxiu* com a institució, servei o unitat administrativa

La segona accepció del terme identifica la institució, el servei, la unitat orgànica d'una estructura administrativa que es fa càrrec, administra, tracta, conserva i comunica els *arxius*. A vegades, un sol terme aplega tots dos conceptes. L'*Arxiu Capitular de Tortosa* és alhora el fons documental generat o rebut en l'administració i el funcionament del Capítol Catedralici i la unitat o el servei del mateix Capítol responsable de la conservació i l'explotació d'aquells fons documentals¹⁸. En canvi, per posar l'exemple contrari, l'*Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal d'Empordà* o l'*Arxiu Nacional de Catalunya* només defineixen la institució encarregada de la gestió, la custòdia i la comunicació dels distints *arxius* que les disposicions normatives els assignen dins d'un àmbit territorial concret¹⁹. El primer administra, entre altres, els *arxius* municipals de Regencós, Serra de Daró, la Bisbal d'Empordà...; el segon conserva, a més dels fons arxivístics d'òrgans i departaments de l'Administració de la Generalitat, *arxius* patrimonials i personals, *arxius* d'empresa, d'entitats públiques i associacions, de moviments i partits polítics...²⁰.

Les dues darreres institucions són l'exemple de l'altre concepte d'*arxiu* (insti-

tució/servei) que ara comentaré. En tant que òrgans o unitats, en aquest cas d'una administració, tenen unes funcions que es circumscriuen de manera general en la conservació i l'explotació dels *arxius* (conjunts documentals) amb unes finalitats determinades.

La conservació inclou diferents subfuncions amb llurs processos corresponents. En primer lloc, la que se ceneix al fet exclusiu de la conservació. Consisteix a assegurar l'emmagatzematge i la protecció documental, i la preservació, la funció encaminada a garantir la protecció física dels *arxius* contra els agents deterioradors i restablir el bon estat dels documents malmesos. Però no tan sols el fet de la custòdia material forma part de la conservació, sinó també «*l'ensemble des opérations qui permettent d'assurer leur sauvegarde, c'est-à-dire, la collecte même du matériel d'une part, et de l'autre la sélection de ce qui doit être estimé de valeur permanente de ce qui est destiné à une élimination*»²¹. És, precisament, en la fixació de l'abast de la funció recopilació/recollida documental que les opinions són divergents entre els arxiviers. En els darrers decennis, però, el debat ha minvat per la contundència dels resultats positius que ha implicat la gestió documental —sistema sobre el qual incidirà extensament més endavant— per als processos de recollida i selecció de la documentació.

La conservació dels *arxius* és conseqüència, d'una banda, de les prescripcions legals i, de l'altra, de la seva utilitat administrativa i del seu interès històric. Les normes arxivístiques, i també les d'altres ordenaments (comercial, civil, penal, impositiu, treball, etc.) regulen i prescriuen els mecanismes de conservació de tots els *arxius* públics, i àdhuc dels privats, a partir de terminis diferents, segons els països.

La utilitat administrativa gira al voltant dels valors probatori i informatiu dels *arxius*. El primer és garantia de drets i recordatori de compromisos del productor o receptor dels documents d'*arxiu*: òrgans de l'Administració, empresa o persona privada. La informació, ara molt més que abans, és un element essencial per a la bona gestió i la continuïtat de l'acció administrativa. Els *arxius* aporten als seus productors, i també usuaris, una informació singular indiscutible, principalment en les etapes activa i semiactiva de la documentació. En tant que documents sorgits de la gestió d'assumptes repetitius o puntuals, transmeten l'experiència adquirida o acumulada en el decurs d'aquelles accions. Els *arxius* constitueixen la informació interna o la memòria de l'organisme; són la reserva d'informacions i de referències mitjançant la qual es poden preparar les decisions i planificar els programes.

L'interès per la investigació històrica, fonamentalment però no exclusiva, ha comportat que fossin identificats com a «graners de la història». Els documents d'*arxiu* aporten el testimoni, el record inalterat; és una font de primera mà insubstituïble per elaborar la història: «*Les archives gardent la trace de tout qui s'est fait dans un organisme donné, à une période donnée. Les hommes passent et emportent leurs souvenirs avec eux, les archives restent pour témoigner*»²².

La conservació no seria una finalitat en ella mateixa. Es justifica per la utilització o l'explotació de què són objecte els documents d'*arxiu* per part de tres categories generals d'usuaris, amb finalitats distintes:

a) els òrgans que han produït els documents amb finalitats jurídiques, administratives i financeres;

b) les persones i els organismes privats, amb idèntiques finalitats que els anteriors;

c) els investigadors i els estudiosos amb finalitats de recerca històrica, humanística, econòmica, tècnica, social, etc.

Els arxius han d'assegurar i possibilitar en les millors condicions possibles l'explotació dels documents pels usuaris suara esmentats. Així, aquells podran accedir i utilitzar els *arxius* si prèviament han estat triats, classificats, ordenats, descrits en els corresponents instruments de descripció (guies, inventaris, catàlegs, índexs...) segons els mètodes i les tècniques de la teoria i la pràctica arxivística.

Sense aquestes i altres operacions, els *arxius* esdevindrien simples estocs de documents incontrolables i inutilitzables. Els arxius han de garantir-ne l'accés sense perjudici, però, de l'interès públic i de la protecció de la vida privada de les persones, qüestions per a les quals caldrà un coneixement suficient de la legislació al respecte.

De tot el que he anat dient, se'n desprèn, doncs, que els arxius són institucions o serveis amb dualitat de funcions, difícilment indestriables, com les dues cares d'una moneda. Funcions jurídiques administratives i històrico-culturals els pertanyen per igual. En la primera es distingeixen dos components: «*On conserve des archives parce que les informations qu'elles contiennent peuvent être utilisées comme un outil de gestion dans l'administration. Deuxièmement, cela signifie que l'autorité/institution qui produit des archives garde une trace de ses activités afin de pouvoir justifier de ce qu'elle fait et, le cas échéant, en tirer des droits. Les archives sont des preuves au sens juridique du terme*». Quant a la funció històrico cultural, «*il signifie que les archives ont de l'importance comme sources de 'premières mains' originales. Les informations qu'elles contiennent nous permettent de reconstruire le passé et de comprendre notre société. Elles sont une*

importante partie de l'héritage culturel. Les archives sont la mémoire d'une nation»²³.

2. L'evolució i les transformacions dels arxius i l'arxivística

Si l'evolució i les transformacions dels arxius i l'arxivística, a nivell mundial i al llarg dels temps, es poguessin representar gràficament —tasca força difícil atesa la manca d'uniformitat característica d'aquests aspectes en ser estretament dependents de l'organització i el nivell de desenvolupament polític, social, econòmic, administratiu i cultural de cada país i de cada etapa històrica— en resultaria un quadre ben singular.

En cas que una línia simbolitzés la inserció dels arxius en l'àmbit administratiu i jurídic i una segona la de la incardinació d'aquests en l'esfera cultural i investigadora, resultaria que, des de l'antiguitat i fins als primers temps de l'edat contemporània (darreries del segle XVIII i primera meitat del segle XIX), ambdues línies serien paral·leles i amb una progressió mínima de creixement; la primera, situada al capdamunt de l'escala, i la segona tocant la seva base. A cavall d'aquests dos segles, es produiria una inversió que significaria una davallada i un creixement sostinguts en la primera i la segona línia, respectivament. Durant el període de 1850-1940/50, la línia inferior passaria a ocupar el lloc de la superior en el quadre fictici. Després de la Segona Guerra Mundial, es consolidaria una aproximació dels nivells d'incidència d'ambdues línies, que a partir dels anys setanta i fins avui, pràcticament convergrien a la meitat del quadre, seguint un curs paral·lel i gairebé al mateix nivell.

2.1 Els arxius, òrgans de l'aparell administratiu

Des de l'antiguitat i fins a l'època de les transformacions liberals, els arxius eren concebuts i utilitzats gairebé en exclusiva per a finalitats jurídiques i administratives. Segons èpoques i «règims polítics», aquesta finalitat s'entenia en sentit ampli o restringit. En determinats períodes, els arxius dels grecs i dels romans tenien, entre altres, assumit el servei a la ciutadania, sobretot quan entre els darrers s'imposà el principi de la *fides publica* que renaixeria a l'època medieval en els territoris que havien estat romanitzats. Aquest cert ús social, segons Lodolini²⁴, existia també en alguns municipis italians de l'Edat Mitjana on, moderadament, es reconeixia la llibertat de comunicació i consulta dels arxius; llibertat que anava més enllà dels anteriors usos privats —per a reivindicacions o garantia de drets i privilegis—, i era concebuda com a un mecanisme de control i de fiscalització de la cosa pública.

Aquesta tímida obertura per a l'ús social permeté, també, el profit dels historiadors, com ho palesen les obres de Polibi, Tàcit, Suetoni, etc. Ara bé, és indiscutible que la finalitat primera dels arxius al llarg dels segles i fins a l'edat contemporània fou administrativa: «*La conservación de los archivos siempre estuvo vinculada al ejercicio del poder; disponer de la memoria era un instrumento esencial para gobernar y administrar. Acceder a ella, en consecuencia, no era un derecho sino un privilegio*»²⁵.

L'arxiu era una peça més de l'engrenatge administratiu i de govern, fos quin en fos el nivell. Al llarg del segle XIII i seguint l'exemple de la Cancelleria Vaticana, els governants d'Europa —el terme no tan sols inclou els monarques— creen i organitzen

els seus aparells administratius. L'enregistrament i la conservació dels documents rebuts i expedits esdevé una pràctica comuna. Segurament, un dels models més reeixits fou el de la *registratur* —oficina/unitat administrativa del registre, de l'escrivà— dels països de l'Europa central i oriental. Durant el segle XIV, aquell servei es perfecciona notablement i amb «*lo svilupparsi dell'attività amministrativa i compiti dei registratori si ampliavano: formazione dei mezzi di corredo, lavori di ordinamento, messa a disposizione degli atti da consultare...*»²⁶. Amb més o menys amplitud aquelles funcions es donaven no solament a les principals cancelleries dels Estats europeus sinó també a les institucions, les entitats o els òrgans que tenien parcelles de poder, d'administració i de justícia, des de les abadies a les cúries senyorials. L'afermament de les estructures governamentals i administratives en comportà l'especialització i, en el pla documental, l'augment del volum. Ambdós factors expliquen el sorgiment dels arxius que assumiren una part de les funcions de les antigues cancelleries i «oficines de registre». Concretament, les que incidien en la conservació, el control, el tractament i l'administració dels documents. És llavors quan es creen institucions d'arxius, en tant que entitats administratives independents: 1419, Arxiu del Regne de València creat per Alfons el Magnànim per acord de les Corts d'aquell regne; 1544, Carles I decideix la conservació dels documents de la Corona de Castella, fins aquell moment dipositats a Medina del Campo, a l'Arxiu General de Simancas; 1568, es creen els arxius de la Cancelleria de la monarquia francesa, separadament d'aquella; a Florència, el govern dels Medici prescriu el 1569 la reunió dels registres notariais dels seus estats en un sol dipòsit

central; el 1578, la reina Isabel d'Anglaterra institueix el seu Arxiu general, l'*State Paper Office*; el 1611, els Arxius pontificis, que al llarg del segle XVI havien estat concentrats a Roma en distints centres, es reuneixen en una sola institució: l'*Archivum Secretum Vaticanum*; el 1618, la monarquia sueca institueix els seus arxius...

Durant aquests segles, i cada vegada en major nombre s'elaboren obres èpiques, històriques, jurídiques i filosòfiques amb la documentació arxivística. Això, però, no significa que els arxius estiguessin a disposició dels erudits, humanistes i juristes; «*non è un archivio aperto alla libera consultazione, ma, al contrario, un archivio segreto, cui possono accedere soltanto coloro che sono autorizzati dal sovrano. Storiografia, dunque, sì, ma storiografia ufficiale, assolutamente lontana dalla concezione della libertà di consultazione dei documenti, delle archivio aperto a chiunque*»²⁷. Aquesta utilització dels arxius fa que es parli dels «arxius de palau» i d'arxius «arsenals de l'autoritat». Charles Kecskemeti ha resumit perfectament el seu paper: «*Hasta el siglo XIX, a pesar de la utilización marginal de los documentos por algunos investigadores prudentes y ayudados desde arriba, la misión esencial de los archivos consistía en preservar privilegios y derechos. La reunión de documentos de diferente procedencia en Archivos (secretos) del Estado, producida por muchos soberanos europeos a partir del siglo XVI, se justifica no sólo por la voluntad de disponer de tantas fuentes de información como fuera posible sino, sobre todo, por el empeño y la preocupación de dotar al poder central de todos los instrumentos capaces de justificar sus pretensiones y de garantizar sus prerrogativas, sus rentas y sus conquistas*»²⁸.

Paral·lelament, i per facilitar el treball dels «funcionaris», dels agents de l'adminis-

nistració i dels «*féodistes chargés de travaux d'utilité politique —recherche des droits du roi, établissement de preuves nobiliaires, etc., ... de grands travaux d'archivistique furent entrepris. Les plus élémentaires furent des inventaires. Pour exploiter des fonds comme ceux du Trésor des Chartres de France ou des registres du Vatican, il fallait pouvoir retrouver un acte ou une série d'actes sans dépouiller tout le fonds*»²⁹.

Els sistemes i els mètodes de l'arxivística en aquest temps en què encara no era reconeguda com a tal, eren mancats de formulació. Les pràctiques eren diverses i en molts casos comportarien greus inconvenients per als treballs futurs. Els «ordenaments» i la disposició dels documents seguint criteris d'ordre cronològic, per matèries, alfabètics, de procedència geogràfica, per signataris i àdhuc per suports, escriptors i grandàries, eren a bastament difosos. Una vegada més seria a l'Europa central i oriental —sobretot als països germànics i al redós i a l'interior de les *registratur*— on es comencen a formular i a practicar uns sistemes fonamentats en la filosofia que «*toute pièce reçue ou expédiée par une administration dans le maniement d'une affaire fut l'objet d'un enregistrement avec renvoi au dossier d'affaire dans lequel elle devait être conservée. Tous les documents, dès leur réception ou leur naissance, se trouvaient dès lors insérés dans des séries méthodiques et réunis matériellement avec les autres pièces concernant la même affaire dans un 'Faszikel' cousu, le tout étant assez tôt ordonné selon un plan de classement préétabli, propre à chaque service, l' 'Aktenplan'*»³⁰. L'ur perfeccionament i desenvolupament constituïrien l'essència dels principis arxivístics avui reconeguts i acceptats universalment.

Mentre a la zona oriental i centreuropea es difonien i s'imposaven aquestes meto-

dologies arxivístiques, a la part occidental i septentrional es continuà amb els sistemes heretats dels temps medievals, formulats segons criteris molt poc funcionals i sense l'existència d'un sistema de relació recíproca entre els documents i sense veure la necessitat d'un pla de classificació preestablert. La divisió arxivística d'Europa no es resol·dria fins als segles XIX i XX.

2.2 *La incidència de les transformacions liberals en els arxius*

Les beceroles de l'arxivística coincidiren, d'ençà la segona meitat del segle XVIII amb la formulació i la difusió dels corrents de pensament que haurien de contribuir a la transformació radical de la societat feudal-senyorial a les acaballes d'aquell segle i al llarg del XIX, segons els països. Transformacions que comportaren canvis profunds en els sistemes polítics, en l'economia i la propietat, en les estructures socials, etc., i consegüentment també en els arxius i, de retruc, en l'arxivística. Aquest conjunt de transformacions esdevingudes a Europa i també a Amèrica, no pas de manera uniforme sinó al contrari, foren fruit de processos revolucionaris dirigits per la burgesia, que abocarien al naixement i la implantació dels règims liberals i assenyalarien el pas a l'edat contemporània. En l'àmbit que es tracta, els canvis fonamentals foren dos:

—La instauració de grans institucions d'arxius, bona part de les quals sota el nom de «nacionals»;

—L'obertura paulatina d'ingents quantitats documentals als ciutadans en general i a la investigació en particular.

Les revolucions liberals posaren en mans de l'Estat una immensa concentració documental. Moltes institucions foren supri-

mides per les desamortitzacions i per l'abolició del règim senyorial. A més, l'estructura orgànica i administrativa dels governs s'expandí considerablement. Els Estats es veieren obligats, per unes i altres raons, a instaurar institucions d'arxius d'àmbit estatal. Són els arxius nacionals i/o centrals d'Estat: França, el 1790; Polònia, el 1809; Noruega, el 1817; Bèlgica, el 1835; el Regne Unit (per a Anglaterra i Gal·les), el 1838; el Brasil, també el 1838; Suïssa, el 1848; Espanya, el 1866; Finlàndia, el 1869; Itàlia el 1871; el Canadà, el 1872; Hongria, el 1874; l'Argentina i l'Equador, el 1884...³¹.

Les revolucions i les transformacions al·ludides es fonamentaven en un conjunt de principis i drets que s'havien anat gestant des de la Il·lustració, l'Enciclopedisme i àdhuc precedents al llarg del segle XVIII. Un seguit d'innovacions filosòfiques, ideològiques i intel·lectuals, entre les quals ocupaven un lloc preeminent les idees i les nocions de sobirania popular, democràcia, «transparència» i independència de la justícia, etc., trobaren la seva concreció en la Declaració dels Drets Humans i en els nous ordenaments jurídics dels règims sorgits de les transformacions liberal-burgeses.

Inscrit en aquest context, el dret d'accés i d'utilització dels documents públics pels ciutadans s'obre pas i es va assentant. El secretisme dels documents oficials, principi inherent als règims anteriors, era substituït pel de la lliure consultabilitat. Es considera com a punt d'arrencada del reconeixement legal d'aquest principi l'article 37 de la Llei francesa del 7 de *Messidor* de l'any II (25 de juny de 1794) que establí: «*Tout citoyen pourra demander dans tous les dépôts, aux jours et heures qui seront fixés, communication des pièces qu'ils renferment; elle leur sera*

donnée sans frais et sans déplacement, et avec les précautions convenables de surveillance»³². Igual que moltes altres conquestes revolucionàries, aquest dret també esdevingué en realitat un mite per les revisions posteriors de què fou objecte i per les restriccions derivades de les pràctiques administratives en ús.

Al llarg del segle XIX, l'accés a la documentació pública no fou un dret absolut, tal com prescrivia la disposició revolucionària, sinó amb força reserves. Tanmateix, és evident que el secretisme consubstancial amb la condició de document públic i el privilegi que significava la seva consulta ja no tornarien a ser patrimoni exclusiu dels governs i de l'administració.

Si bé el dret d'accés dimanava del principi de control de l'acció administrativa i de govern i de la «transparència» de la seva activitat, el cert és que rarament es pogué exercir amb aitals finalitats. Això no s'esdevindria fins ben entrat el segle XX.

2.3 Els arxius, instituts d'investigació i cultura

La component bàsicament antiga/«històrica» dels fons conservats a les institucions d'arxius creades recentment, juntament amb el renovellament i el progrés dels estudis històrics al llarg del segle XIX, originaren que el canvi de concepció quant a la pertinença i la utilització dels arxius públics fos capitalitzat a poc a poc per la investigació, fonamentalment històrica.

Per tots aquests factors, els arxius inicien també llur transformació d'instruments al servei dels governs i les administracions en centres d'investigació i cultura. No és que els arxius perdessin absolutament el seu paper administratiu i jurídic, però aquesta

funció resta desplaçada a un segon pla i la responsabilitat recaigué en altres esferes administratives.

El pas de la dependència des dels ministeris d'Interior, Governació o Justícia i àdhuc del cap del Govern, als nous ministeris d'Instrucció Pública o d'Educació, palesa l'asseveració anterior. Així, els arxius europeus i americans, al llarg del segle XIX, «se convirtieron en 'laboratorios de investigación histórica' y reservaron, si no la exclusividad de sus cuidados, al menos la parte del león de los trabajos a los nobles fondos 'antiguos' o 'históricos', desdeñando más o menos el papelorio creado por el funcionamiento de los servicios públicos en cantidad cada vez más aterradora»³³.

El divorci lamentable entre les administracions productores dels documents i els arxius «històrics» reportaria conseqüències greus i, a vegades, irresolubles per als arxius de la segona meitat del segle XX. Malgrat això i de manera gairebé immediata, sorgí una doctrina arxivística independent d'altres ciències i es formularen els seus principis arran de l'exigència de posar a disposició dels investigadors els fons conservats per les institucions d'arxius.

Els dos eixos de la nova arxivística serien: el respecte al principi de procedència i a l'estructura interna dels fons. El primer, forjat asincrònicament per cada tradició arxivística i conegut amb denominacions distintes —*Provenienzprinzip* a Alemanya; *Kerkomstbeginsol* als Països Baixos; *Metodo storico* a Itàlia; o *Respect des Fonds* a França—, estableix, tanmateix, que «les archives d'une même provenance ne doivent pas être mélangées à celles d'une autre provenance...»³⁴. La seva adopció, introduïda gairebé sempre a nivell normatiu, i aplicació posterior, vingué a pal·liar els errors i les «destruccions» d'arxius que la utilitza-

ció de pseudo-metodologies com les suaresmentades, havia provocat. En aquest sentit, Favier afirma: «*On commit l'erreur de distinguer les documents selon leur intérêt et non selon leur origine. Surtout à Paris, des fonds furent démantelés et des collections factices constituées, au mépris de la place logique des pièces*»³⁵. El segon, elaborat com a conseqüència de l'aprofundiment del primer, prescriu que: «*un fonds d'archives doit conserver ou recevoir un classement correspondant aux structures internes de l'organisme qui l'a crée... et doivent conserver le classement établie pour l'organisme d'origine...*»³⁶.

Un nou element essencial i àdhuc imprescindible per poder dur a la pràctica aquesta filosofia, fou i continua essent el coneixement de l'estructura i les funcions de les institucions i els òrgans productors dels documents. També és ineludible comprendre'n la motivació, la forma i el contingut a fi de poder-los situar adequadament en el context en què es van originar. Coneixements que exigeixen als arxivers una sòlida base històrica i jurídica. La necessitat de personal especialitzat trobà resposta en les escoles d'arxivística que al llarg del XIX s'instauraren a Europa. Entre les més importants: al regne de Nàpols es funda l'escola dependent del *Grande Archivio* el 1811; a França, l'*Ecole des Chartres*, a París, el 1821; el mateix any el regne de Baviera crea la *Bayerische Archivschule* a Munic; l'imperi austríac instaura, el 1854, l'*Institut für Österreichische Geschichtsforschung*, a Viena; a Espanya, la *Escuela Diplomática*, a Madrid, el 1859 —clausurada el 1900, a diferència de les altres—; l'*Scuola Vaticana*, a Roma, el 1884; a Prússia, el 1893, l'*Archivschule Marburg*, a la ciutat del mateix nom³⁷.

La història dels arxius durant els segles XIX i bona part del segle XX no és altra

que la de la conservació i el treball amb fons reculats i la seva lenta però eficaç posada a disposició del públic erudit. Les polítiques arxivístiques només es justificaven —tal com reflectia un informe que l'Institut d'Estudis Catalans va adreçar al president de la Diputació de Barcelona— per raó exclusiva «*del valor dels arxius o de la documentació històrica y de la relació íntima que té aquesta ab la justificació de les glories, de les reivindicacions y de la personalitat de Catalunya*»³⁸.

En virtut, doncs, de la utilització de la història per aitals finalitats —d'altra banda no privativa de Catalunya, sinó generalitzada arreu d'Europa— i dels arxius com a peces imprescindibles per escriure-la, les polítiques i els treballs arxivístics vingueren determinats, d'una banda, pels esforços esmerçats en el tractament i l'elaboració d'instruments de descripció de fons antics i, de l'altra, per la negligència i, fins i tot, ignorància envers els fons contemporanis o immediatament precedents: «*Le traitement des documents anciens était privilégié par rapport à celui des papiers contemporains et les inventaires, les registres ou les éditions de documents médiévaux jouissaient d'un prestige plus élevé aux yeux d'archivistes-paléographes, rompus aux techniques de l'érudition. Sans négliger nécessairement la délivrance d'informations aux services administratifs, on travaillait surtout en vue de faciliter les recherches des historiens*»³⁹.

Amb el pas dels anys, l'orientació dels arxius merament al servei de la història s'havia de mostrar forçosament equivocada. La despreocupació per la documentació corrent i semicorrent —cal assenyalar que els terminis d'accés i, per tant, d'utilització dels arxius s'anaven reduint poc a poc— abocà grans masses de documentació al deteriorament i a l'abandó. La manca de regula-

ció de les transferències documentals als arxius i, per tant, la discrecionalitat que les determinà, hipotecaren la conservació d'una quantitat ingent de documents.

2.4 *El fracàs de les concepcions i les polítiques arxivístiques decimonòniques*

Dues classes d'elements estimularen la inflexió de l'orientació purament històric-cultural dels arxius. Uns, circumscrits a països, situacions i èpoques concretes i, els altres, generalitzats universalment, per bé que no simultània.

Els precedents que previngueren de les conseqüències irreversibles que podia engendrar la continuada irresponsabilitat de les institucions d'arxius en relació amb els fons no antics, es troben en els anys de la primera Gran Guerra (1914-1918). Durant aquell període *«énormes quantités de documents furent réduites en pâte à papier ou utilisées pour la fabrication de munitions, sans que les archivistes eussent la possibilité d'intervenir. Les archivistes européens, alertés par la catastrophe, s'intéressèrent alors à la préservation des archives récentes, mais ils ne réussirent pas à élaborer une méthodologie appropriée pour résoudre ce problème»*⁴⁰.

Un temps després, el 1935, quan començaven a funcionar els Arxius Nacionals dels Estats Units, s'encarregà a una comissió d'experts —*deputy examiners*— la missió d'examinar i triar els documents dels ministeris que havien d'ingressar en els dits arxius. Llur tasca fou infructuosa per l'estat caòtic dels documents. La causa era la barreja i el desordre per l'absència de metodologia i de tractament i el deteriorament per la manca de sistemes i d'instal·lacions de conservació adequades. Atès que els

arxius nacionals eren nous i buits, l'administració posà un èmfasi especial en la conservació i desvià així l'origen del problema: l'absència d'una normativa apropiada per a la gestió dels documents actius i semiactius.

Un segon fenomen, esdevingut també als Estats Units, tingué conseqüències més positives que l'anterior per a la reformulació dels principis arxivístics aleshores vigents. L'entrada d'aquell país a la Segona Guerra Mundial originà una situació documental especial a les administracions nord-americanes més directament afectades pel conflicte (exèrcit i marina). L'adopció de metodologies que permetessin el control de la documentació activa i l'eliminació dels expedients inútils, per tal de facilitar un accés més ràpid i eficaç a la informació, motivà el trasllat d'arxivers cap a les dites administracions i, consegüentment, llur especialització en un àmbit documental —el de la documentació activa— que des de feia anys els mateixos arxivers havien considerat estrany. Els resultats de l'experiència foren enterament satisfactoris i condicionaren l'evolució del sistema i la política arxivística dels Estats Units. El 1948, la Comissió *Hoover* aconsellà la necessitat de dictar unes normes a nivell federal per al control i la tria de la documentació activa i semiactiva, i que les administracions fossin obligades a dotar-se de personal especialitzat per aplicar-les. El Govern fou receptiu a les recomanacions i les funcions dels arxius nacionals s'ampliaren. Llur camp competencial va eixamplar-se al control i la gestió de tota la documentació de les administracions federals, fins al punt que llur denominació canvià per la de *National Archives and Records Service* (NARS). En una primera època, llur camp d'intervenció se cenyí a l'elaboració i al control de

l'aplicació de directrius i normatives. Posteriorment, el NARS assumí la classificació i la tria documentals i acabà per englobar també la gestió del «correu», l'elaboració i el disseny dels formularis administratius i la gestió de la reprografia i de les successives innovacions que les noves tecnologies introduïren en l'àmbit de la producció i la recepció documentals.

Els països europeus i els d'altres continents de tradició arxivística reculada i consolidada, en què l'arxiver-historiador havia adquirit un gran prestigi i enfortiment, consideraven les noves doctrines americanes com a autèntiques heretgies.

L'evolució, però, de la producció documental, per un costat, i de la recerca històrica i no històrica, per l'altre, plantejaren una problemàtica general irresoluble des de l'«ortodòxia» d'una doctrina arxivística d'accentuada caracterització històrico-cultural. Són els fenòmens generalitzats arreu que suara esmentava.

L'augment colossal de la producció documental, conegut en els àmbits arxivístics per «inflació» documental, és resultant de l'extensió i la diversificació de les responsabilitats de l'Estat i les administracions. També, de l'aplicació de les innovacions tecnològiques al treball administratiu i de producció documental. El creixement de les activitats estatals comporta, lògicament, un desenvolupament molt complex dels aparells administratius, la multiplicació d'òrgans, serveis i oficines que aboquen a una explosió de la informació documental.

Aquesta constatació val pràcticament per a tots els països. En els d'economia de mercat lliure, l'Estat amplia les seves funcions i prestacions en àmbits com la protecció de l'individu, el medi ambient, la millora de la qualitat de vida, etc. És el model «estat del benestar» (*Welfare State*).

En els països socialistes sorgits després de la Segona Guerra Mundial, el paper de l'Estat és absolutament preponderant. No es limita a l'exercici de funcions administratives sinó que planifica i dirigeix el conjunt de les activitats econòmiques. Als països nascuts dels processos descolonitzadors, l'Estat «*est le responsable presque exclusif du développement de la nation. Il veille à tout et s'intéresse à tout, soit directement, soit par le biais de collectivités décentralisées, de sociétés publiques et para-publiques, d'organismes privés chargés de la gestion de services publics*»⁴¹.

L'increment de l'intervencionisme estatal es traduí en una dilatació de llurs estructures burocràtiques i, conseqüentment, del nombre de llurs funcionaris. Heus aquí algunes dades escollides a l'atzar: a l'Índia, el nombre de ministeris va passar de 18 el 1947 a 30 el 1974; a Sri Lanka, el nombre d'òrgans administratius i judicials va augmentar un 70% entre 1948 i 1982; a França, els funcionaris passaren de ser 1 milió el 1946 a 2.700.000 el 1978; a Holanda, entre el 1952 i el 1977, els funcionaris van créixer un 65%, mentre que el conjunt de la població augmentà un 34%.

Al desmesurat creixement dels aparells estatals s'ha d'afegir un segon element d'efectes transcendents en el camp de la producció documental. Em refereixo als canvis experimentats en els mètodes i els processos de treball administratius per la introducció i l'aplicació de les noves tecnologies. Aquest fet ha comportat que «*la production de papier de chacun de ces fonctionnaires est incomparablement plus grande que ne l'était celle de leurs prédécesseurs qui ignoraient les machines à écrire, les carbones et la photocopie, les cartes perforées et les imprimeries de bureau*»⁴². La

cita és de l'any 1970. Les transformacions en els vint anys següents han estat encara més vertiginoses. Pensem només en la ràpida evolució de la informàtica i els nous suports d'enregistrament, com ara els òptics.

De la suma d'aquests dos factors, en resultà i en resulta una acumulació cada vegada més extraordinària de documents. Heus aquí unes poques dades ben significatives de l'explosió de la «paperassa» als Estats Units *«alors que la masse des papiers produits par le gouvernement fédéral américain depuis la Déclaration d'Indépendance jusqu'au début de la première guerre mondiale en 1914 pouvait être évaluée à environ 500.000 mètres linéaires, la seule décennie 1930 (celle du «New Deal») atteignait 100.000 mètres par an. Aux environs de 1970, la production annuelle dépassait le 1.000.000 de mètres»*⁴³. Entre el 1950 i el 1980, és a dir, en 30 anys, a França el volum d'entrades anuals de documentació als Arxius Nacionals i departamentals va experimentar un creixement del 300%. *«Dans la même période, la capacité d'accueil de ces dépôts a doublé, atteignant 2.055 km. Le Centre des archives contemporaines à Fontainebleau, qui abrite actuellement plus de 160 km d'archives ministérielles, aura, à terme, une capacité de 800 km. Enfin, sur les 2.500 km de documents conservés en 1987 aux Archives Nationales et départementales, plus de la moitié est occupée par les archives postérieurs a 1940, le reste étant consacré aux archives depuis l'Antiquité jusqu'au 1940»*⁴⁴.

Els exemples no variarien. En qualsevol Estat on s'efectués la comparació es constataria idèntica hipertròfia. A més, el fenomen no és exclusiu de les administracions centrals o d'abast estatal, sinó que afecta per igual les de nivell inferior, com ara la municipal; *«on sait par exemple*

*qu'entre 1975 et 1980 le métrage linéaire des archives d'une ville comme: Douai est passé de 1.300 a 1.500 m; Metz est passé 6.000 à 8.000 m; Nantes est passé de 2.760 à 3.000 m»*⁴⁵, tant en els sectors públics com privats, tant a les grans empreses com a les petites.

La multiplicació desordenada de la documentació que es produeix de manera progressiva i en sentit creixent d'ençà de la segona meitat del segle XIX, ha estat simultània a l'increment de la utilització dels arxius per un públic d'investigadors cada vegada més nombrós i per la diversificació dels objectius de llurs recerques.

Molts factors han provocat i continuen provocant aquest canvi en la utilització dels arxius⁴⁶.

—El canvi temàtic en els estudis històrics, que ha passat de *«l'histoire sérielle à l'histoire conceptualisante, de l'approche des idéologies à celle des sociétés et des mentalités, de l'étude du corps à celle du climat, de la fête, du goût et de l'odeur...»*⁴⁷. Cada vegada més, sota òptiques distintes, els historiadors es consagren a l'anàlisi de les èpoques recents i fins i tot molt recents *«hasta el extremo de que el estudio de la historia contemporánea tiende a confundirse con la politología, la sociología, la economía política: de ahí que los historiadores exijan la consulta de documentos cada vez más actuales y variados»*⁴⁸.

—El desenvolupament extraordinari de la recerca en altres disciplines de les ciències socials i àdhuc tècniques que han descobert el potencial informatiu contingut en els arxius i se'n serveixen. No cal oblidar tampoc el paper creixent que ha tingut i té el periodisme, sobretot el d'investigació, en la utilització dels arxius.

—L'ús generalitzat de mètodes estadístics en la investigació demogràfica, econò-

mica... que exigeixen la consulta de grans volums documentals a fi de poder extreure dades numèriques mesurables.

—El reconeixement i la incorporació del dret a la informació al dret positiu de molts països ha motivat noves demandes de documentació i, consegüentment, noves prestacions dels arxius, no coincidents amb els interessos de recerca històrica o científica, sinó amb l'exercici d'un dret democràtic dels ciutadans.

—Les innovacions tecnològiques han permès l'accés i el maneig de grans quantitats de documents que, amb els sistemes de recerca manual tradicional, haurien requerit períodes de temps considerables.

Les dades següents són suficients per corroborar el creixement assenyalat:

En un període de deu anys, els compresos entre el 1962 i el 1972, l'increment de les recerques i les consultes en els arxius de documentació inactiva fou del 349% als Arxius Públics del Canadà; del 591% als Arxius Nacionals de l'Índia; del 1.813% als Arxius Nacionals de Malàsia; del 243% als arxius estatals espanyols; i del 269% al *Public Records Office* del Regne Unit. Els anys següents, període comprès entre el 1972 i el 1976, l'increment, encara que continuava a l'alça, ja era més moderat: als Arxius Generals de Bèlgica era del 26%, als Arxius Nacionals del Japó del 65%; als arxius estatals espanyols del 104%; i als Arxius Nacionals dels Estats Units, del 83%⁴⁹.

Totes les estadístiques confirmaven, però, la tendència diversificadora quant als objectius i els interessos de les recerques suara esmentades. També palesaven la paulatina introducció als arxius d'usuaris no tradicionals englobats sota el concepte de «gran públic».

La inflació documental i les transformacions dels interessos i els mecanismes de

recerca crearen i creen nous problemes a les administracions i entitats en general i als arxius en particular. Problemes de gestió i econòmics a les primeres i d'impossibilitat d'atendre adequadament les noves demandes a les segones.

El desistiment a mercè de les administracions i ens productors dels documents practicat pels arxius des del segle XIX en relació amb els fons moderns i contemporanis, comportà una despreocupació per aquests. Les raons eren i són de caràcter psicològic i financer. Les administracions donen prioritat a les feines més directament vinculades amb el funcionament bàsic i quotidià dels ens i amb la prestació de llurs funcions essencials. El problema documental s'obvia, tant pel valor decreixent que els documents tenen per a llur funcionament quotidià com pel desconeixement i la desestimació de llur vàlua històrica. Les inversions en recursos financers i humans que la problemàtica documental els demana sovint no es consideren necessàries. Així, s'anà forjant un cercle viciós en què, passats uns anys i amb l'acumulació creixent de la «massa» documental, la majoria d'*arxius* esdevingueren en bona part inútilitzables, a més de cars per les enormes despeses que exigien llur mala preservació i llur gestió mancada de qualsevol tipus de planificació.

Prova palpable de les afirmacions anteriors són *«les tonnes de papier que représentent les documents qu'on n'a pas pris soin de trier au préalable (ne serait-ce qu'en éliminant des dossiers les copies superflues); les milliers de mètres carrés de locaux administratifs affectés à leur conservation ainsi que les matériels de rangement de toute nature mobilisés à cette fin; les heures de travail passées en classement et en recherches par un personnel qui, en fin de compte, se révèle tou-*

*jours en nombre insuffisant; les inévitables répercussions financières sur les budgets publics et privés que chacun doit supporter comme contribuable, consommateur ou client; les destructions irréparables qu'à l'inverse, sous la pression de l'urgente nécessité, les allègements irréfléchis, les éliminations massives opérées sans discrimination aucune ne manquent pas de provoquer pour le plus grand dommage des historiens, des savants, des chercheurs, comme pour celui des responsables administratifs eux mêmes.*⁵⁰

Els òrgans i les entitats productores i tenidores d'arxius que no dispensaren l'atenció deguda als nous reptes plantejats per la realitat documental veieren perjudicat llur funcionament intern i llur eficàcia i prestigi.

En l'àmbit dels arxius —encara considerats «instituts d'investigació i cultura», cal no oblidar-ho— els efectes no eren ni són menors:

—No resta garantit l'ingrés de tota la documentació susceptible d'interessar la investigació o les mateixes administracions i els ciutadans.

—No s'assegura la transferència de fons complets amb les sèries continuades: la documentació fragmentada que arriba als arxius definitius presenta un estat desastrós de conservació i, sobretot, d'organització, per la manca d'una política documental adequada en els òrgans d'on procedeix.

—En molts casos, el trasllat de fons des de les oficines productores/tenidores de la documentació activa o semiactiva equival a una mutació de la mateixa problemàtica que en elles generava, amb l'important afegit, però, de l'acumulació paulatina dels fons.

—No poden proporcionar un tractament adequat, en períodes cada vegada més breus, per la pressió creixent de la demanda inves-

tigadora a unes masses tan ingents de documents en les condicions de conservació i d'organització suara assenyalades.

—Es veuen incapacitats per satisfer, en termes de rapidesa, eficàcia i pertinença, les peticions que els formulen els usuaris (ens productors dels documents, ciutadans en general i investigadors en particular).

La prestació de la funció bàsica dels arxius —conservació, tractament i explotació— quedà, per tant, hipotecada o greument condicionada. Les metodologies, les pràctiques i les doctrines arxivístiques d'arrel històrico-cultural, quasi inalterades d'ençà de la segona meitat del XIX, es revelaren de manera contundent a la postguerra mundial absolutament inadequades i ineficaces per superar els reptes que l'evolució de la producció documental, d'una banda, i de la investigació i la diversificació de llurs tendències, de l'altra, els havien plantejat.

2.5 La rectificació de la teoria i la pràctica arxivístiques: la reincorporació en l'engranatge administratiu

La reconsideració vingué forçada per l'evidència de la insatisfactòria realitat que els factors anteriors havien i continuen configurant, i per la constatació dels avenços aconseguits a Amèrica del Nord —inclòs el Canadà— amb l'aplicació de les recents metodologies en gestió documental.

La necessitat de transformacions en els plantejaments de política arxivística foren i continuen essent el resultat d'un procés lent, complex i desintonitzat. El Consell Internacional d'Arxius i la UNESCO tingueren i tenen un paper d'impuls decisiu en aquest procés innovador. Ja en el I Congrés Internacional d'Arxius, fet a París el 1950 amb el tema, avui caduc, dels "arxius en

formació'', els màxims responsables de les administracions d'arxius dels països més desenvolupats constataven la realitat documental de postguerra i exigien un canvi en la concepció de l'arxivística tradicional: *«Il ressort de tout ceci que la majorité des archives à l'état dormant, ne pourront ni suivre, ni atteindre le stade d'archives permanents, si le dépôt d'archives ne prend à leur égard des mesures en conséquence»*⁵¹.

L'ampliació de les funcions tradicionals amb l'obertura cap els fons generats i detinguts per les administracions és una necessitat repetida permanentment a tots els fòrums arxivístics internacionals. L'anàlisi dels debats i les discussions i l'estudi de les experiències nacionals que s'hi reportaven permet seguir el fil de les noves tendències arxivístiques que, sota fórmules diferents, totes foren i són coincidents en la reassumpció de funcions i competències en relació a la documentació pública, activa i semiactiva.

El 1955, des de les pàgines de la revista del Consell Internacional d'Arxius, s'afirmava: *«Nous savons les difficultés rencontrées par les archives historiques (appelons-les ainsi pour les distinguer des archives administratives), la quasi impossibilité devant laquelle elles se sont trouvées de trier et de rendre intelligibles les tas de papiers périmés, reçus d'administrations qui n'avaient pas apporté une attention suffisante à leur classement. Cet état de choses a bien empiré depuis que les moyens de production et de reproduction des documents se sont multipliés et diversifiés jusqu'au point où —aussi dans ce domaine— l'homme risque de perdre le contrôle des robots qu'il a créés. Il faut y remédier. Il faut contraindre cette masse de papiers à se rendre maniable et compréhensible»*⁵². La intervenció de les institucions d'arxius en els documents corrents o actius s'hau-

ria de fer mitjançant normes i actuacions que permetessin l'organització, la recepció i la distribució dels documents en les millors condicions possibles, la dotació de sistemes racionals de classificació i el disseny de mecanismes de control durant llur tramitació. A mesura que les diferents administracions anaven passant de les teoritzacions a la implantació i l'aplicació de programes concrets, a còpia de vèncer resistències i amb dolorosos debats interns, la seguretat dels encerts era innegable. Així ho palesa l'informe general presentat a la *Septième Conférence Internationale de la Table Ronde des Archives*. A la pregunta *«Faut-il resserrer les relations entre archives et administrations?... l'unanimité se fait sans peine. Les arguments positifs donnés par les uns et les autres (es refereix als representants de més dels trenta països participants) se recouvrent ou se complètent»*⁵³. A començaments dels anys seixanta s'havien convençut que, amb una intervenció semblant, es reduiria la massa de documents i es milloraria la seva qualitat (valor arxivístic); es podria incidir en la primera classificació que, si era adequada i suficient, permetria la utilització immediata dels documents una vegada transferits a les institucions d'arxius; les administracions millorarien considerablement el seu funcionament i organització documental i, en darrer terme i amb una clarividència meridiana, s'argumentava que si els arxius no s'atribuïen el control dels documents actius i semiactius, altres entitats s'haurien de constituir inevitablement per omplir el buit i això significaria una mutilació de les prerrogatives dels serveis d'arxius.

El camí s'emprenia de manera irreversible segons es desprèn de l'informe general de la *Douzième Conférence Internationale de la Table Ronde des Archives*, tinguda vuit

anys després a Jerusalem. Les previsions i les recomanacions sobre les quals s'insistia de feia anys es materialitzaven i concretaven ací i allà: «*Sur tous ces points (incidència dels arxius-institucions en la documentació activa i semiactiva) l'évolution est aujourd'hui bien nette... Tout en se considérant partout au service de l'histoire, l'archiviste a établi ou rétabli des liens particulièrement étroit avec les bureaux des organismes qui secrètent les documents et il va au-devant de ces documents. De plus il ne se limite plus exclusivement aux seuls documents écrits, ni à la seule documentation d'origine publique, ni même à ce qui apparaît comme étant de valeur permanente, et une conception 'd'archives totales' s'est fait jour*»⁵⁴.

El viratge que ha representat per als arxius de gairebé tot el món deixar de preocupar-se únicament i exclusiva pels fons inactius amb finalitats estrictament d'investigació històrica i cultural, per preocupar-se igualment i paral·lela dels documents d'utilització corrent i semicorrent amb la doble finalitat de millorar l'organització i el funcionament de les administracions i d'assegurar de forma més correcta i eficaç la prestació de les funcions que els són pròpies —conservació i explotació dels arxius— constituïu una veritable revolució: «*Cette révolution était et est toujours pour les archivistes une condition sine qua non de survie*»⁵⁵. L'estat deplorable en què els arxivers, tancats en el que creien el seu món, trobaven els documents que els arribaven, havien convertit en estèrils les antigues pràctiques, metodologies i sistemes. La seva fonamentació en pressupòsits cenyits a l'àmbit cultural-investigador impossibilitava la conservació i l'explotació dels fons que el temps els anava llegant. Per trencar el cercle calia que els arxius demos-

tressin, en primer lloc, llur utilitat a les administracions. Tenint cura de la documentació contemporània, conservant-la i tractant-la per fer-la immediatament utilitzable a les necessitats de funcionament diari de les administracions, els arxius esdevenien indispensables per aquelles. Però, al mateix temps, obtenien per via indirecta la resolució de la seva problemàtica pròpia i més acusada: assegurar la conservació íntegra dels fons imprescindibles per a la investigació contemporània i futura i el traspàs d'aquests en condicions òptimes d'organització interna i, consegüentment, sense inconvenients per a llur explotació.

Amb aquesta reformulació de la doctrina i la pràctica arxivística, els arxius retroben i reincorporen la filosofia que d'ençà de l'antiguitat i fins un segle abans havia infós llurs plantejaments.

La nova metodologia arxivística assolí l'aval "oficial" i el reconeixement definitiu en el Setè Congrés Internacional d'Arxius tingut a Moscou l'any 1972. La primera de les resolucions aprovades era de l'estil següent: «*Pleinement convaincus de l'importance d'une collaboration étroite entre les Archives d'État d'une part et les archives administratives d'autre part, le Congrès considère que les activités des unes et des autres doivent obéir aux mêmes principes et suivre des règles pratiques identiques en ce qui concerne la conservation des documents, leur triage et l'élaboration des instruments de recherche. Un aspect essentiel de cette collaboration est l'intervention organique des Archives d'État dans le contrôle de la gestion des documents vivants (archives administratives). Il est souhaitable que ce contrôle soit sanctionné par des dispositions législatives précises*»⁵⁶. (Elsu-
bratllat és meu).

3. *Els models d'intervenció de les institucions d'arxius en els processos de producció, conservació i tractament de la documentació activa i semiactiva*

L'anàlisi de les modalitats d'intervenció en la documentació corrent i semicorrent adoptades i practicades per les distintes tradicions arxivístiques i serveis d'arxius d'arreu del món permeten distingir clarament dos grans models.

a) El primer se cénixe a la gestió dels fons semiactius i al "control" dels documents corrents.

b) El segon assumeix directament la gestió d'ambdues tipologies documentals.

Ni l'un ni l'altre es caracteritzen per l'homogeneïtat ni la identitat d'operacions i processos. La denominació i el contingut d'aquests varia substancialment d'uns països a altres, d'unes a altres tradicions i àdhuc entre els diferents sistemes arxivístics d'un mateix Estat.

3.1 *El pre-arxiu i el control dels documents actius*

Del conjunt de sistemes que abasta el model de gestió dels fons semiactius i de "control" dels actius se'n poden distingir igualment dos de ben diferenciats. El que s'originà en primer lloc, i que avui és generalitzat i consolidat arreu, orienta la seva atenció preferent a la documentació semiactiva. És el que s'anomena sistema o model de pre-arxiu o de «pre-arxivament». Posteriorment, i com a conseqüència de l'evolució del sistema de pre-arxiu i de la insuficiència d'aquest per resoldre entera-

ment el problema de les encara deficientes condicions en què la documentació semiactiva arribava als centres de "pre-arxivament", s'anaren desenvolupant altres pràctiques que, com una ampliació/derivació del nucli del sistema de pre-arxiu, incideixen i s'adreçaven sense paliatius a la documentació activa/corrent.

En el model del pre-arxiu, els serveis d'arxiu posen a disposició dels seus productors i tenidors de documents semicorrents, centres o dipòsits per a llur conservació i tractament. Els dits centres no depenen, en diferent gradació, dels ens la documentació dels quals conserven, sinó de les institucions o de les administracions d'arxius. En aquest sistema, els serveis d'arxius tradicionals eixamplen llur intervenció abraçant la documentació semiactiva; no incideixen, però, en la documentació corrent. Segons la definició establerta pel CIA/ICA, el "pre-arxivament" seria la «*gestion des archives¹ entre leur sortie des bureaux producteurs et leur entrée dans un service d'archives², impliquant leur conservation dans un local spécifique dit centre de préarchivage ou dépôt intermédiaire et la préparation de leur versement, éventuellement après tri*»⁵⁷.

Aquest sistema, vinculat sempre a l'existència d'un dipòsit o centre —encara que molt sovint sigui una zona concreta d'un edifici seu d'una institució d'arxiu— és conegut amb noms diferents per bé que els objectius i les finalitats són les mateixes a cada país. Són els *Records Centers* dels Estats Units i els *dépôts de préarchivage* de France; els *Zwischenarchive* de la RFA o els *Limbo* del Regne Unit⁵⁸.

El fet que determinades administracions i empreses tinguin simples dependències o dipòsits per a l'emmagatzematge dels documents caducats no vol dir que disposin de sistemes de pre-arxiu. Perquè sigui

així, en els dits dipòsits s'hi han de donar almenys dues funcions: la custòdia física-material dels fons i, sobretot, la seva conservació mitjançant un tractament racional que possibiliti llur utilització a les administracions productores i on s'efectuïn les operacions principals de l'avaluació i la tria documentals. D'aquesta manera, una vegada transcorreguts els terminis pertinents per a cada tipologia documental i, havent perdut aquelles els valors primaris i llur utilització semicorrent, els documents/fons que hagin de ser conservats permanentment posseiran les condicions adequades per a permetre-la i assegurar-la i les transferències —entre serveis de pre-arxiu i arxius definitius o entre seccions d'una mateixa institució d'arxius— es podran efectuar sense impediments, amb garanties totals i en les millors condicions.

Els resultats del pre-arxiu es resumeixen en:

- els despatxos i les dependències administratives s'alliberen de papers que ja no els són útils per a llur treball diari, molt sovint inaccessibles o introbables per l'amuntegament i el desordre a què estan abocats;

- els centres d'arxius de conservació permanent no s'obstrueixen per una massa de documents, la major part dels quals no són de consulta pública ni tampoc són destinats a ser conservats indefinidament;

- es pot efectuar amb rigorositat i coherència l'avaluació, la tria i la destrucció dels documents sense les precipitacions ni els perjudicis que pot reportar la desorganització dels documents en els organismes productors o el col·lapse de les institucions d'arxius permanents;

- els documents, en ser conservats i tractats amb criteris arxivístics, poden ser objecte d'explotació normal per les administracions productores;

- s'obté un estalvi econòmic considerable atès que s'assegura la conservació dels fons semicorrents en locals destinats expressament a aquesta finalitat, cosa que requereix, proporcionalment, menys despeses que les que ocasionaria llur conservació en els mateixos despatxos i dependències, els quals no disposen d'equipaments adequats per a l'acompliment d'aquesta funció, considerada gairebé sempre com a subalterna.

Fou per aquestes i altres raons que en el 8è Congrés Internacional d'Arxius tingut el 1976, el sistema del pre-arxiu era considerat pels arxiviers com *«le plus sûr et le seul moyen de remplir pleinement et efficacement notre mission essentielle de pourvoyeurs de l'Histoire...»*⁵⁹.

Entre el model de gestió directa dels fons semicorrents (2a etapa) per les institucions arxivístiques i el de la gestió directa dels documents corrents (1a etapa), a bon nombre de països —els de secular i arrelada tradició arxivística històrico-cultural on el sistema de pre-arxiu havia i ha pres més rellevància— s'han anat desenvolupant un conjunt de metodologies i sistemes diversos, tendents tots ells a “controlar” la documentació activa i a predisposar-la millor per als tractaments i les operacions que s'hi hauran d'aplicar en la segona fase. Mecanismes d'intervenció que en els països on, bé perquè la tradició encara rebutja la gestió documental perquè la considera impròpia de les comeses dels arxius, bé perquè no els ha estat possible assumir els costos d'implementació generalitzada d'un sistema com aquest, s'han anat formulant uns altres de subsidiaris per millorar l'estat i la conservació dels documents semicorrents i reduir amb llur implantació la intensitat, la complexitat i la durada de les operacions i els processos en els centres de pre-arxiu.

La base per a llur desenvolupament és, sens dubte, el reconeixement oficial —mitjançant disposicions normatives del nivell que s'escaigui, segons el tipus de centre i de la documentació de què es tracti— de la funció de “control” o del dret de supervisió dels serveis d'arxius sobre la documentació “viva” de les administracions.

Les modalitats que pren la intervenció o el “control” no són homogènies. Responen bàsicament a l'estructura i a la tradició administrativa de cada país. En conjunt, però, són definides per l'elaboració de directrius i normatives dictades per l'ens responsable de la funció “arxius” que hauran d'aplicar els serveis de l'administració general per al tractament i la conservació correcta i adequada de la documentació corrent. Sovint, la intervenció de les institucions d'arxius passa pel reconeixement del dret d'inspecció de l'aplicació de la normativa per elles confeccionada. Els serveis d’“organització i mètodes” existents a gran nombre d'administracions, les comeses dels quals són la simplificació dels procediments administratius, la modernització i la rendibilitat de l'equipament, l'obtenció de més rapidesa i eficàcia en el tractament dels assumptes, etc., inclouen sovint la participació dels arxivers atès que les operacions de control, conservació i explotació dels documents i llurs informacions —per tant, la funció “arxius”— és considerada part essencial del procés administratiu.

L'Administració de la Generalitat, per exemple, mitjançant el Comitè Assessor per a l'Estudi de l'Organització de l'Administració i, sobretot, mitjançant els seus grups de treball i el seu personal col·laborador —entre el qual hi ha arxivers de diferents departaments— ha incidit de manera especial en l'elaboració i l'execució de propostes entre les quals cal destacar el Sistema

de Documentació Administrativa (SDA). En el marc d'aquest darrer, s'han confeccionat i aplicat manuals, normes i procediments (registre, gestió documental, etc.) les implicacions i conseqüències dels quals per a la documentació i els arxius han estat indubtablement positives⁶⁰.

Una altra solució, l'exemple més reeixit de la qual és el de les *Missions*⁶¹ de l'Administració francesa, consisteix en la instal·lació permanent d'arxivers en els mateixos organismes generadors dels documents. Des d'aquests serveis, l'administració competent d'arxius pot exercir amb molta més facilitat i eficàcia les funcions d'assessorament, control i inspecció de la documentació activa, al mateix temps que inicia el més promptament possible i *in situ* els processos de tractament arxivístics (bàsicament una primera avaluació i tria), cosa que alleugereix i descongestiona les fases arxivístiques subsegüents, tant si es donen en els dipòsits de pre-arxiu com en els arxius de conservació permanent. Aquesta pràctica que s'inicià el 1952 al Ministeri d'Agricultura francès és avui àmpliament difosa i consolidada fins al punt que constitueix una de les seccions més importants de la Direcció d'Arxius de França, segurament perquè foren absolutament conscients que la *«prise en responsabilité des archives dès leur formation constitue un des éléments les plus nouveaux de l'évolution archivistique contemporaine. Elle apparaît comme la seule manière efficace de maîtriser l'afflux croissant de la masse des documents produits par les administrations»*⁶².

3.2 La gestió documental

La segona modalitat d'intervenció —si és possible aquesta consideració tenint en

compte els fonaments que la determinen— és l'atribució o l'assumpció directa de la gestió de la documentació activa pels mateixos serveis d'arxius. És el sistema originat i enterament consolidat a Amèrica del Nord (els Estats Units i el Canadà), avui expandit a altres països; encara que llurs disposicions oficials no el reconeixin enterament, les pràctiques en curs d'aplicació a l'administració s'hi acosten i s'hi inspiren. El sector privat i les grans empreses l'han adoptat i incorporat sense reserves de cap mena.

Per definir-lo, he escollit la traducció francesa del Québec del concepte americà *records management* que, segons el CIA/ICA són «*l'ensemble des mesures visant à l'économie et à l'efficacité dans la création, le tri, la conservation et l'utilisation des archives*»⁶³.

En una primera anàlisi de la conceptualització destaca l'aspecte "creació" dels documents que no apareixia en cap dels models suara esmentats. Al meu entendre, però, allò que li confereix el caràcter més acusadament diferenciat respecte als mètodes i els sistemes anteriors és el de la gestió directa o de la responsabilització de l'elaboració i l'aplicació dels mètodes, els processos i les operacions arxivístiques a la documentació "viva". Per a la formulació d'aquest nou plantejament, el sistema de la gestió documental es fonamenta en el principi del cicle de vida. És a dir, no entén el procés documental com la suma de tres etapes (activa, semiactiva i inactiva) diferenciades, independents i aïllades entre elles i consegüentment la seva responsabilitat atribuïda a distintes instàncies sinó com un únic procés global, gestionat, controlat i tutelat per un sol ens. Dubosq defineix el model de gestió documental com una «*politique d'intervention sur l'organisation même des papiers dès leur naissance dans les adminis-*

trations, système qui inclut le préarchivage mais qui en déborde les limites»⁶⁴. Si el pre-arxiu avançava l'acció dels arxius cap a la documentació semiactiva, la gestió documental la ultrapassa intervenint directament sobre l'activa o corrent. El sistema es pot definir, doncs, com a un model de conservació i explotació integral de la documentació i els *arxius*.

Considero que la definició establerta per Derek Charman és més exacta i completa que no pas l'"oficial" del CIA/ICA abans apuntada. Aquell conceptualitza la gestió documental com «*el sector de la gestión administrativa general relativo al logro de la economía y la eficacia en el establecimiento (producción), conservación, uso y archivo o destrucción de los documentos durante su ciclo vital completo*»⁶⁵.

De la definició anterior convé destacar:

— La consideració de la gestió documental com a sector de la gestió administrativa general. D'aquesta manera la funció "arxius"/documentació se situa en el lloc que li correspon. Una bona gestió administrativa ha d'incloure, forçosament, una bona gestió documental. Els documents d'una administració són part integrant i importantíssima del seu funcionament. Seria, doncs, un contrasentit considerar la seva gestió al marge de les actuacions, les preocupacions, les propostes i els programes generals que regeixen aquell funcionament administratiu. El contrast amb l'antiga teoria arxivística, que concebia els arxius al marge dels sistemes administratius, és ben evident.

— L'objecte de la gestió documental és el cicle de vida complet dels documents. El conjunt de programes, processos i operacions d'un sistema de gestió documental conformen un programa d'atenció continuada i global que abraça en sentit integrador totes les fases per les quals passa la

documentació; és a dir, des de la seva producció/recepció fins a la destinació final (eliminació o conservació permanent). Aquí rau la disparitat essencial amb la metodologia arxivística tradicional, bàsicament simptomàtica o de "pedaços". Mitjançant un programa d'atenció continuada, la gestió documental tracta d'erradicar els problemes i les deficiències que secularment han acompanyat els documents quan entraven dins la competència de les institucions d'arxius. La política d'aquestes darreres consistia a atacar puntualment els problemes i la desorganització documental quan començava a manifestar-se o era ja manifesta, sense adonar-se, a més, de la globalitat que tenien i la interconnexió de diferents factors en la seva motivació. La gestió documental preté evitar-los.

El plantejament responia a pressupòsits d'eficiència —gairebé de supervivència— arxivística, però també administrativa.

El projecte de llei en tramitació el 1976 al Congrés nord-americà, avui aprovat (*Federal Records Management Act, October 21 1976 —44 United States Code 2901—*)⁶⁶ establí com a objectius de la gestió documental «*asegurar una documentación adecuada, evitar lo no esencial, simplificar los sistemas de creación y uso del papeleo, mejorar la forma de cómo se organizan y recuperan los documentos, proporcionar el cuidado adecuado y el almacenamiento a bajo coste de los documentos en los centros de archivo y asegurar la ordenación adecuada de los documentos que no se necesitan por mucho tiempo en la conducción de los asuntos del momento*»⁶⁷.

Un programa global de gestió documental és configurat per l'estudi dels problemes i les necessitats que presenta una realitat documental concreta i, en funció d'aquells i de les possibilitats en recursos

materials i humans i dels objectius que es pretenen assolir, pel disseny del sistema i per llur concreció en normes i directrius sobre els distints procediments, mecanismes i operacions que s'aplicaran a cada fase del procés (documents actius, semiactius i inactius) i a cada aspecte o sector (recuperació, classificació, elaboració, emmagatzematge, préstec, conservació, etc.).

El conjunt de normes i principis directors de cada aspecte documental constituirà el programa general de gestió documental. Així, el curs, la forma, els períodes de conservació en cada lloc o unitat, la sort que es reserva als documents, etc., seran determinats *a priori* i s'eliminarà, per tant, la improvisació en la política documental i, sobretot, es guanyarà en l'homogeneïtzació, la racionalització i la normalització dels processos documentals, atès que els criteris seran els mateixos per a cada tipus de documentació, coneguts i seguits per tots els òrgans, les unitats i les persones de l'organisme o la institució que d'una o altra manera s'hi relacionin o hi intervinguin.

En una institució o organisme en què hi hagi reconeguda la funció "arxiu" i s'hi hagi implantat la gestió documental, la responsabilitat i l'atribució de les funcions que comporta aquesta darrera són assignades a una unitat administrativa de gestió documental que, lògicament, inclou la unitat d'arxiu, com a element orgànic del sistema. En altres —sobretot en els països de reculada i consolidada tradició arxivística—, l'arxiu ha impulsat i conformat l'estructuració del sistema i, lògicament, és l'òrgan competent de gestió, aplicació i control. Un sistema de gestió documental —que, en realitat, equival a la planificació global de la política documental en una determinada institució, òrgan, empresa, etc.— significa un avenç important en l'ordre i la disciplina

administrativa i, consegüentment, una major eficàcia i economia ateses la consciència i conseqüència que regeix el procés de producció, gestió, conservació i explotació dels documents.

3.2.1 *La producció, la utilització i el manteniment i l'eliminació de documents, components bàsics de la gestió documental*

Si es confecciona adequadament una normativa relativa als aspectes de la producció documental, «1) *evitará la producción de documentos no esenciales disminuyendo el volumen de documentos que posteriormente deben manipularse, controlarse, almacenarse o eliminarse*; 2) *ampliará la utilización y la utilidad de los documentos que son necesarios*; y 3) *asegurará un nivel adecuado de recursos a la reprografía y la automatización, con los beneficios que esto pueda producir durante todo el ciclo vital*»⁶⁸.

Quant a la producció documental, el sistema haurà de disposar de normes i directrius relacionades amb els aspectes extrínsecs i intrínsecs dels documents. Els primers són els elements materials que intervenen en la producció dels documents. Així, haurà de contemplar l'estudi i l'elecció dels tipus de suports, les condicions i les característiques que han de tenir segons l'ús i les finalitats a què són destinats els documents. Haurà de regular i preveure els graus d'acidesa i la composició del paper, les mides i els formats a emprar per a cada tipologia (correspondència, informes, estadístiques, textos legals, etc.); establir els requisits i les garanties especials per als documents essencials; preveure la introducció de colors segons la destinació o l'ús de determinats documents (de treball, còpies,

informatius, etc.); haurà de regular les tintes i els materials d'escriptura. Igualment, haurà de preveure i establir quins documents es poden enregistrar en suports no tradicionals (microformes, disquets, bandes magnètiques) i quins, d'entre les distintes ofertes del mercat, són els més adequats i convenients per a cada tipologia documental. La determinació de l'elecció del tipus de suport més convenient en cada cas s'haurà de fer atenent un conjunt de variables: períodes de conservació dels documents, costos en la producció i en la conservació, necessitat o no de valor probatori, riscos de deteriorament per la manipulació i altres. A més, en el disseny i l'elaboració d'aquesta i altra mena de directrius, s'haurà de procurar observar, en la mesura que sigui possible, les normatives i les recomanacions de l'ISO i de l'UNISIST⁶⁹.

En relació amb els aspectes intrínsecs, la gestió documental haurà d'especificar els mètodes concrets per a la confecció/redacció dels diferents documents. Així mateix, haurà de determinar els patrons dels documents que cada procediment o cada fase d'aquests ha de generar i la forma "diplomàtica" que han de prendre. També haurà de comptar amb les normes i les directrius per a la normalització i l'homogeneïtzació dels processos i les operacions de la confecció dels documents i per a la fixació de les formes que han de prendre; això abasta també l'elaboració de formularis o impresos oficials. En la producció documental s'inclou a més la determinació del material i l'equipament que s'haurà d'emprar, bàsicament reprogràfic i informàtic.

El segon component del sistema, que concerneix la utilització i el manteniment dels documents, és configurat pel conjunt de principis i pautes que estableixen i determinen l'aplicació dels processos i les ope-

racions orientades a assegurar i garantir la utilització, el control i l'emmagatzematge dels documents necessaris per realitzar o facilitar les funcions i les activitats d'una institució o organisme.

Pautes que hauran de preveure els mecanismes d'arxiu i de recuperació —manual o automatitzada— dels documents, atenent les seves diverses categories —generals, confidencials, essencials, etc.— i suports —paper, microfotogràfic, magnètic, etc.—. Aquest component és definit bàsicament pels principis que estableixen i determinen els processos d'enregistrament (sobretot amb vista a la documentació rebuda que és un sistema diferent dels que fixen la producció dels documents en el mateix organisme), classificació, indexació, circulació, etc.; és a dir, pels sistemes que possibiliten controlar, conservar i recuperar la documentació. Però també és part essencial del component la configuració del sistema de responsabilitats en el dit manteniment i conservació. O sigui, la prescripció de les fases de conservació i permanència de la documentació en les distintes unitats d'emmagatzematge (arxiu de gestió, arxiu intermedi, arxiu permanent), la fixació de les vies que haurà de seguir el trànsit de la gestió entre les distintes unitats, i les condicions i les obligacions en el manteniment i emmagatzematge de la documentació.

No menys important és l'aspecte del material en utilatge, accessoris i infraestructura necessaris en el control, la utilització i el manteniment de la documentació, camp amplíssim que abasta des del tipus de fitxers i arxivadors corrents (suspesos, verticals, rotatoris) fins al tipus de carpetes/contenedors dels expedients, sense oblidar l'enregistrament en suports no tradicionals i el recurs a les tècniques reprogràfiques i,

sobretot, informàtiques, en el garantiment d'aquelles funcions. Finalment, s'inclouen també en aquest apartat la planificació i la determinació de les condicions i els requisits (tècnics, ambientals, infraestructurals, etc.) dels dipòsits de conservació dels documents, atenent, sobretot, la composició material del seu suport. Element que engloba també el disseny de sistemes i mesures de seguretat que garanteixen i salvaguarden el manteniment i la conservació dels fons.

El darrer component del sistema és l'eliminació documental. Atesa la importància i la transcendència que revesteix, se li reserva sempre un capítol diferenciat en els sistemes de gestió documental, malgrat que per la seva naturalesa i característiques es vincula a l'aspecte del manteniment o la conservació. La irreversibilitat de la destrucció de la documentació arxivística fa que es consideri aquella com un element cabdal del sistema i és per això que els criteris, els mecanismes i les operacions del procés han de ser, potser més que cap altre, perfectament i coherentment regulats. El terme usat per definir el tercer component del sistema de gestió documental és només un aspecte o, si es prefereix, un dels resultats possibles del més general que és l'avaluació. El risc que comporta i les repercussions que implica l'opció de l'eliminació explica que el terme definidor d'una de les conclusions possibles del procés serveixi per a identificar el sistema general avaluador: «*Le tri des documents et l'utilisation d'une méthode de sélection appropriée en vue de leur élimination constituent l'une des fonctions archivistiques les plus difficiles, car elle n'est ni automatique ni systématique; elle exige, en revanche, beaucoup de discernement et de temps et comporte des aspects plus ou moins subjectifs*»⁷⁰. A

més, és un procés que no es pot reservar de cap manera a la participació exclusiva dels arxivers. Tot el contrari, en les etapes de confecció dels principis i, sobretot, en la de les decisions, hi han de tenir un paper destacat els productors o els gestors de la documentació, però també és imprescindible la participació dels juristes i els màxims responsables de l'aparell administratiu de la institució la documentació de la qual s'avaluï. El procés avaluador és conformat per les normes i les directrius que determinen i regeixen els subprocessos següents: «1) *identificación y descripción de los documentos por series o clases*; 2) *clasificación de estas series o clases con vistas a su conservación o eliminación*; 3) *determinación de los documentos que se justifica conservar en los archivos* —avaluació pròpiament dita—; 4) *eliminación periódica de documentos no-permanentes*; 5) *transferencia de documentos permanentes a los archivos...*»⁷¹.

Aquests són a grans trets els components generals que pot englobar un programa de gestió documental, que inclouen i depassen, evidentment, les funcions que fins a la seva formulació i aplicació havien anat desenvolupant els arxius. Tanmateix l'abast dels sistemes de gestió documental és divers. Considerant els aspectes que inclouen aquells, es poden dividir en dos grans grups: sistemes maximalistes i minimalistes.

3.2.2 Els nivells d'aplicació d'un sistema de gestió documental

La materialització dels sistemes de gestió documental no ha de ser ni pot ser segons un únic model, ateses les característiques singulars, específiques i distintes

dels diferents fons documentals que s'han de gestionar i les disponibilitats i les necessitats dels òrgans i les institucions productores.

Els nivells d'estructuració i d'aplicació dels sistemes i els serveis de gestió de documents —siguin aquests unitats de gestió documental o arxius—, són variats i no mesurables en virtut d'un únic patró. Amb tot, se'n poden distingir tres:

— nivell mínim: es caracteritza per l'existència de sistemes que permeten la formulació de normes i el disseny de processos avaluadors de conservació i d'eliminació documentals. O sigui, que disposin d'una regulació concreta per a la retenció, la destrucció i la transferència dels documents a centres d'arxiu de conservació permanent;

— nivell intermedi: a més de l'anterior, inclou també la regulació de la gestió del correu i la correspondència, el control, el manteniment, la recuperació i l'ús de la documentació, i l'administració dels arxius i dels programes de documents essencials;

— nivell màxim: contempla i assigna les funcions d'estudi, confecció i aplicació de tots els processos documentals. A més dels ressenyats en els anteriors nivells, engloba els de producció documental, d'equipament material (des dels utensilis menors a les grans infraestructures) necessari en el sistema documental, inclosa la determinació i l'aplicació de les tècniques reprogràfiques i informàtiques en tot allò que afecti el dit procés documental.

4. Balanç dels sistemes de gestió documental

Ja ho he assenyalat abans, però convé deixar-ho clar: la gestió documental no és

en cap cas aliena a les tasques i les funcions dels arxius i dels arxivers, si s'accepta el contingut actual d'ambdós termes. L'arxiver, dedicant esforços i recursos a la documentació activa, a la qual havia girat l'esquena durant tants anys, no surt del seu marc natural de funcions i competències, sinó tot el contrari. La intervenció i la gestió de la documentació activa, una part de la qual és el fonament dels *arxius* definitius o de conservació permanent, resulta doblement útil. Primer, perquè assegura els seus propis interessos atès que contribueix a garantir la conservació, la perdurabilitat i l'explotació de la documentació en les millors condicions possibles. Segon, perquè es revaloritzen i s'emfasitzen els principis de normalització i d'eficiència en el treball i en el funcionament administratiu de la institució o organisme al qual pertany.

Els arxius, mitjançant sistemes coherents de gestió documental, obtenen el coneixement i el control de la documentació existent a l'organisme. Amb ells s'eviten les pèrdues i les desviacions que la manca d'atenció ocasiona. S'assegura la recepció de documents i expedients pertinents i complets en condicions de ser emprats, atès que arriben proveïts d'una organització racional i homogènia (classificació/descripció/indexació). S'evita l'acumulació de documents inútils que distorsiona i fins i tot col·lapsa el funcionament normal dels arxius en no poder aquests discernir, sense coneixements, exàmens i, sobretot, criteris, quins mereixen ser tractats en funció dels valors que tenen i de l'ús potencial que són susceptibles d'engendrar. Eludeixen el malbaratament de recursos humans (augment del volum documental igual a increment de personal tècnic per tractar-lo), estalvien les inversions innecessàries en infraestructures i equipaments

(necessitat d'emmagatzematge d'ingents quantitats de documentació, bona part de la qual desproveïda de qualsevol valor), redueixen els costos de manteniment (previsions dels tipus de suports més adequats a cada tipologia) i de conservació...

Unes despeses, les acabades d'esmentar, que en el cas d'efectuar-se tampoc no solucionen la problemàtica ni són sinònimes d'eficiència, sinó ben al contrari, la mantenen i la prolonguen. A llarg termini l'agreugen i l'augmenten perquè no ataquen amb precisió la veritable arrel del problema. D'igual manera, la improvisació, la precipitació i la irreflexió en l'estudi i la planificació de les aplicacions de les noves tecnologies a la documentació, lluny de significar fiabilitat, rapidesa i eficàcia en la gestió, el control, la conservació i l'explotació dels documents, pot esdevenir —en terminis relativament breus de temps— una sangonera per a l'exercici correcte i l'acompliment de les funcions arxivístiques i documentals, ateses les dependències, les servituds i les onerositats que una mala previsió, en aquest sentit, pot generar, en impedir o mediatitzar sovint l'escamesa de reformes o reestructuracions en els mateixos sistemes de gestió documentals.

Les teories i les pràctiques de la gestió documental han permès que els arxius sortissin de l'atzucac on els havia menat la renúncia a l'exercici de les funcions administratives i la deserció inconscient de l'esfera administrativa a la qual estaven incorporats fins ben entrat el segle XIX. Amb la formulació i la implantació de la gestió documental, avui generalitzada sota fórmules diverses, el component metodològic tradicional de l'arxivística, d'inspiració fortament històrico-investigadora, ha deixat lloc però sense desaparèixer —no s'ha d'oblidar que la preservació dels documents

per a l'elaboració de la història continua essent l'objectiu final però no l'únic de l'arxivística— a altres factors derivats de la ciència administrativa entesa en sentit ampli. Així, els arxius, concebuts durant molts anys per les mateixes institucions i organismes que servien com a simples llocs d'emmagatzematge documental, han aparegut als seus ulls com a peces insubstituïbles del mateix engranatge organitzatiu amb les prestacions i les aportacions positives que han implicat i impliquen per al seu funcionament diari i per a la seva contribució a l'eficàcia en la gestió de llurs assumptes i activitats.

Avui, l'èxit o el fracàs d'un projecte o d'una política arxivística, independentment del seu nivell i de l'amplitud que revesteixi, es tracti d'un petit organisme, d'una institució mitjana o d'un sistema nacional d'arxius, dependrà en bona mesura, per no dir enterament, de l'encert o de l'infortuni amb què sàpiga combinar adequadament i proporcionada aquestes dues funcions interdependents (l'administrativa i la investigadora): «*Para que ambas funciones se ejecuten adecuadamente, la oficina (sic) de archivo debe formar parte de una organización que reconozca a las dos, lo cual le permite operar como debe, en ambas esferas, como un servicio administrativo común y como un instituto de investigación*»⁷².

Es pot assegurar que la gestió documental ha portat l'evolució dels arxius i l'arxivística a una nova fase, caracteritzada per l'esforç d'harmonitzar els dos vessants de la disciplina, des de no fa gaire posada alhora al servei de la història i de l'administració, per respondre a les seves dues finalitats: conservació del material documental i explotació integral dels fons d'*arxiu* d'aquesta manera preservats.

Així, doncs, comparteixo plenament l'afirmació de R. H. Bautier: «*Notre archivistique est fille de celle des archivistes-historiens qui se sont succédés durant plus d'un siècle, mais elle est en très large partie tributaire de tout ce qui s'est fait dans le temps précédent, dans cette période où entre le milieu du XVIe siècle et le milieu du XIXe siècle s'est élaborée obscurément une large partie de nos principes, de nos méthodes, de nos pratiques*»⁷³, atès que la reassumpció de tasques i funcions d'orientació clarament administrativa fan que l'arxivística i els arxius de la darrereria del segle XX retrobin i reincorporin la part més valuosa de la filosofia que determinà les comeses dels oficials de les *registratur* centreuropees i de les cancelleries i registres de l'Europa meridional i occidental de l'edat moderna, que mai no s'haurien hagut de negligir.

NOTES

¹ *Actes de la Septième Conférence de la Table Ronde Internationale des Archives: le concept d'archives et les frontières de l'Archivistique, Madrid, 1962*. Paris: Direction des Archives de France, 1963.

² Les cites llatines i el fil argumental d'aquest apartat són extrets de:

LODOLINI, Elio. *Archivistica: principi e problemi*. Segona edició. Milano: Franco Angeli, 1985, 296 pp.

³ INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES = CONSEIL INTERNATIONAL DES ARCHIVES. *Dictionary of Archival Terminology = Dictionnaire de terminologie archivistique*. München; New York; London; Paris: Saur, 1984, p. 25.

⁴ MULLER S.; FEITH J.A.; FRUIN R. *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van Archieven*. Groningen: Erven B. Van der Kamp, 1898. [Manual de l'Associació d'Arxivers holandesos del qual existeixen traduccions a l'anglès, l'alemany, el francès, l'italià i el portuguès].

JENKINSON, Hilary. *A Manual of Archive Administration*. London, 1922.

CASANOVA, Eugenio. *Archivistica*. Siena: Lazzeri, 1928.

BRENNEKE, Adolf. *Archivkunde. Ein Beitrag zur Theorie und Geschichte des Europäischen Archivwesens*. Leipzig: Koehler; Amelang, 1953. [Arxivística. Contribució a la teoria i a la història arxivística europea].

SCHELLENBERG, T.R. *Modern archives: principles and techniques*. Melbourne: FW. Cheshire, 1956. [Reimprès: L'Havana: Instituto Panamericano de Geografía e Historia, 1958].

CASSESE, Leopoldo. *Introduzione allo studio dell'archivistica*. Roma, 1959.

TANODI, Aurelio. *Manual de Archivología Hispanoamericana: teorías y principios*. Córdoba (Argentina): Universidad Nacional, 1961.

ASSOCIATION DES ARCHIVISTES FRANÇAIS. *Manuel d'archivistique: théorie et pratique des Archives publiques en France*. Paris: Direction des Archives de France, 1970.

⁵ INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES. *Op. cit.*, p. 25.

⁶ LODOLINI, Elio. *Op. cit.*, p. 13.

⁷ LODOLINI, Elio. *Op. cit.*, p. 14.

⁸ En aquest sentit, vegeu la revista del CIA/ICA. *Archivum*, 1979, vol. XXVI: «Archival Legislation = Legislation archivistique 1970-1980». També

Vol. XVII (1971): Archival Legislation. Vol. 1. Europe, part. 1.

Vol. XIX (1972): Archival Legislation. Vol. 1. Europe, part. 2.

Vol. XX (1972): Archival Legislation. Vol. 2. Africa-Asia.

Vol. XXI (1973): Archival Legislation. Vol. 3. America-Oceania.

⁹ *La fonction des archives dans les services administratifs, publics et privés*, 2e. éd. Paris: Service Central d'Organisation et Méthodes. Ministère de l'Economie et des Finances, 1982, p. 11.

¹⁰ CHABORD, Marie Thérèse; COUGNENC, Marguerite. *Les archives des Administrations Centrales: conseils pratiques*. Trappes: Aviation Civile. Section Archives, 1979, p. 6.

¹¹ UDINA MARTORELL, Federico. *Guía histórica y descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón*. Madrid: Ministerio de Cultura, 1986, pp. 36-37.

¹² Les dades internacionals més actualitzades sobre aquesta qüestió:

CARUCCI, Paola. «Les archives Nationales/Fédérales: systèmes, problèmes et perspectives». A: *Rapport général de la XXVI Conférence Internationale de la Table Ronde des Archives. Madrid, 2-5 octobre 1989* [exemplar mecanografiat].

¹³ VALLS, Liberto. «L'organisation des archives publiques en France». *Lligall*, 1989, núm. 1, pp. 120-121 i 125.

¹⁴ *Archivos del Estado*. Madrid: Dirección Gral. del Patrimonio Artístico, Archivos y Museos, 1979, pp. 11, 13 i 17.

¹⁵ MARTÍ, Casimir. «L'Arxiu Nacional de Catalunya». *Lligall*, 1989, núm. 1, p. 27.

ESCOLÀ I PONS, Marc. «Els arxius dels departaments i organismes autònoms de la Generalitat de Catalunya». *Lligall*, 1989, núm. 1, pp. 29-32.

¹⁶ ALBERCH I FUGUERAS, Ramon. *Proyecto d'ordenació d'arxius: memòria i proposta d'ordenació dels arxius de la Ciutat de Barcelona*. Barcelona, 1988, vol. I, pp. 68 i 71. Vol. IV, p. 7. [Exemplars mecanografiats].

¹⁷ PÉTILLAT, Christine; LAMOUR-DAUDREU, Anne-Claude. «Le traitement des archives contemporaines dans les administrations centrales». *Gazette des Archives*, 2n. trimestre 1988, núm. 141, p. 51.

¹⁸ *Guía de los archivos y las bibliotecas de la Iglesia en España*. León: Asociación Española de Archiveros Eclesiásticos, 1985. Vol I, pp. 483-485.

¹⁹ Arts. 3, 6 i 7 de la Llei 6/1985 d'Arxius, de 26 d'abril, DOG 536 de 10/05/85.

²⁰ *Memòria del Departament de Cultura, 1987*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1988, pp. 79-80 i Ordre de 17 de juny que dona publicitat al Conveni de creació de l'Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal d'Empordà, formalitzat entre el Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació i l'Ajuntament de la Bisbal d'Empordà. DOGC 244 del 28/07/82.

²¹ BAUTIER, Robert-Henri. «Rapport: La mission des archives et les tâches des archivistes». A: *Actes des Onzième et Douzième Tables Rondes des Archives. Bucarest 1969, Jérusalem, 1970*. Paris: CIA/ICA, 1972, p. 125.

- 22 CHABORD, Marie-Thérèse. *Op. cit.* p. 7.
- 23 SIGMOND, Peter J. «Les missions fondamentales de l'archiviste». A: *Actes du Premier Colloque International sur la Formation des Archivistes. Paris, août 1988*. París: CIA, 1989, p. 31.
- 24 LODOLINI, Elio. *Op. cit.* pp. 207-208.
- 25 DUCHEIN, Michel. *Los obstáculos que se oponen al acceso, a la utilización y a la transferencia de información conservada en los archivos: un estudio del RAMP*. París: UNESCO, 1983, (PGI-83/WS/20), p. 2.
- 26 LODOLINI, Elio. *Op. cit.*, p. 26.
- 27 LODOLINI, Elio. *Op. cit.*, p. 208.
- 28 KECSKEMETI, Charles. «Archivos, desarrollo y soberanía nacional». A: *La Administración moderna de archivos y la gestión de documentos: el prontuario RAMP*. París: UNESCO, 1985, (PGI-85/WS/32), p. 47.
- 29 FAVIER, Jean. *Les Archives*. 3e. édition. París: Presses Universitaires de France, 1975, pp. 27-28.
- 30 BAUTIER, Robert-Henri. «La phase cruciale de l'histoire des archives: la constitution des dépôts d'archives et la naissance de l'archivistique XVIe début du XIXe siècle». *Archivum*, 1968, vol. XVIII, p. 146.
- 31 CARUCCI, Paola. *Op. cit.* pp. 6-9.
- 32 ASSOCIATION DES ARCHIVISTES FRANÇAIS. *Op. cit.* p. 298.
- 33 KECSKEMETI, Charles. *Op. cit.*, p. 42.
- 34 INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES. *Op. cit.*, p. 130.
- 35 FAVIER, Jean. *Op. cit.*, p. 33.
- 36 INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES. *Op. cit.*, pp. 130 i 143-144.
- 37 Le MOËL, Michel. *Annuaire des écoles et des cours de formation professionnelle d'archivistes*. París: CIA/ICA, 1984, 107 p.
- 38 MIRET I SANS, Joaquim; MASSÓ I TORRENTS, J. *Informe que l'Institut d'Estudis Catalans va traslladar a l'Excel·lentíssim Sr. President de la Diputació de Barcelona, sobre l'estat d'alguns arxius de Catalunya i la conveniència de la seva millor instal·lació*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1908, p. 11.
- 39 BAUTIER, Robert-Henri. «Rapport: la mission des archives et les taches des archivistes». A: *Actes des Onzième et Douzième Tables Rondes des Archives. Bucarest 1969, Jérusalem, 1970*. París: CIA/ICA, 1972, p. 120.
- 40 FISHBEIN, Meyer H.. «La gestion des documents et le tri». A: *Les Archives: extrait de ALA World Encyclopedia of Library and Information Services, 1980*. París: CIA, 1982, p. 11.
- 41 GAUYE, Oscar. «Le défi aux archives: responsabilités accrues et ressources limitées». *Archivum*, 1986, vol. XXXIII, p. 42.
- 42 ASSOCIATION DES ARCHIVISTES FRANÇAIS. *Op. cit.*, p. 104.
- 43 FRANZ, Eckhart G. «L'archiviste et l'inflation des archives contemporaines». A: *Actes de la vingt-deuxième Conférence Internationale de la Table Ronde des Archives. Bratislava, 1983*. París: CIA, 1984, p. 22.
- 44 Gérer, organiser vos archives: mémoriser l'information interne. París: Chambre de Commerce et d'Industrie de París, 1988, p. 2.
- 45 *La fonction des archives...* *Op. cit.*, p. 7.
- 46 En aquest sentit, vege's: *Actes du 9e Congrès International des Archives: l'utilisation des Archives. London, 1980*. *Archivum*, 1982, vol. XXIV i DUCHEIN, Michel. *Op. cit.*, pp. 5-6.
- 47 GAUYE, Oscar. *Op. cit.*, p. 50.
- 48 DUCHEIN, Michel. *Op. cit.*, p. 5.
- 49 ROPER, Michael. «The Academic Use of archives». A: *Proceedings of the 9th International Congress on Archives. London, 1980*. *Archivum*, 1982, vol. XXIX, pp. 40-45.
- 50 *La fonction archives...* *Op. cit.*, p. 8.
- 51 «Actes du I Congrès International des Archives. París, 1950». *Archivum*, 1955, vol. I, p. 65.
- 52 PIETERSE, J. «Les archives administratives et l'organisation rationnelle des services du courrier». *Archivum*, 1955, vol. IV, p. 179.
- 53 PÉROTIN, Yves. «Le concept d'archives et les frontières de l'archivistique: rapport général». A: *Actes de la Septième Conférence Internationale de la Table Ronde des Archives. Madrid, 1962*. París: Direction des Archives de France, 1963, p. 19.
- 54 BAUTIER, Robert-Henri. *Op. cit.*, p. 120.
- 55 DUBOSQ, M. Guy. «Le dépôt de préarchivage: idée et instrument». A: *Actes du 8e Congrès International des Archives. Washington, 1976*. *Archivum*, 1979, vol. XXVI, p. 37.
- 56 «Actes du VIIe Congrès International des Archives. Moscou, 1972». *Archivum*, 1974, vol. XXIV, p. 362.
- 57 INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES. *Op. cit.*, p. 94.
- 58 DUBOSQ, Guy. *Organisation du préarchivage*. París: UNESCO, 1974, p. 15.
- 59 DUBOSQ, Guy. *Le dépôt de...* *Op. cit.*, p. 43.
- 60 Comitè assessor per a l'estudi de l'Organització de l'Administració de la Generalitat. *La funció organitzativa del Comitè Assessor per a l'estudi de l'organització de l'Administració de la Generalitat*. Barcelona: Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, 1988, 99 pp.
- 61 «La section des missions des Archives Nationales». *Gazette des Archives*, 1987, núm. 137-138, pp. 103-196.

⁶² ASSOCIATION DES ARCHIVISTES FRANÇAIS. *Op. cit.*, p. 111.

⁶³ INTERNATIONAL COUNCIL ON ARCHIVES. *Op. cit.*, p. 139.

⁶⁴ DUBOSQ, Guy. *Organisation...* *Op. cit.*, p. 25.

⁶⁵ CHARMAN, Derek. *Análisis y planeamiento de la documentación: un estudio RAMP con directrices*. París: UNESCO, 1984 (PGI-84/WS/26), p. 3.

⁶⁶ «Archival legislation = Législation archivistique 1970-1980». *Archivum*, 1979, vol. XXVI, pp. 423-426.

⁶⁷ RICKS, Artel. «La gestión de documentos como una función archivística». A: *La administración moderna de archivos y la gestión de documentos: el prontuario RAMP*. París: UNESCO, 1975 (PGI-85/WS/32), p. 179.

⁶⁸ RHOADS, James B. *La función de la gestión de documentos y archivos en los sistemas nacionales de infor-*

mación: un estudio del RAMP. París: UNESCO, 1983 (PGI-03/WS/21), p. 19.

⁶⁹ RHOADS, James B. *L'aplicabilité des principes directeurs de l'UNISIST et des normes internationales de l'ISO à l'administration des archives et à la gestion des documents: une étude du RAMP*. París: UNESCO, 1982 (PGI-82/WS/4), 67 pp.

⁷⁰ GUBTIL, Marilla B. *Evaluation et tri des documents d'archives dans les organisations internationales: une étude RAMP accompagnée de principes directeurs*. París: UNESCO, 1986 (PGI-85/WS/4), p. 3.

⁷¹ RHOADS, James B. *La función...*, *Op. cit.*, p. 24.

⁷² COOK, Michael. «Los servicios de archivo centrales y locales y la sociedad». A: *La administración moderna de archivos y la gestión de documentos: el prontuario RAMP*. París: UNESCO, 1985 (PGI-85/WS/32), p. 30.

⁷³ BAUTIER, Robert-Henri. *La phase cruciale...* *Op. cit.*, p. 149.

RESUMEN

El artículo analiza la evolución del concepto de archivo y de archivística desde la antigüedad a nuestros días. Se presenta después como, a lo largo de la historia, los archivos dejaron de prestar funciones eminentemente jurídicas y administrativas para convertirse en instituciones orientadas, casi exclusivamente, a la investigación y a la cultura, hasta que, a mediados del siglo XX, el crecimiento y la diversificación de la producción documental de las administraciones y las transformaciones de los intereses de las investigaciones llevaron de nuevo a los archivos y a la archivística a restablecer una vinculación más estrecha con los engranajes administrativos. Finalmente, se analizan los diferentes modelos de actuación de las instituciones de archivos en la gestión de la documentación activa y semiactiva, argumentándose que estas prácticas no son extrañas a la tradición archivística.

RESUME

L'article analyse l'évolution du concept d'archives et d'archivistique depuis l'antiquité jusqu'à nos jours. Il est ensuite expliqué comment, au cours de l'histoire, les archives cessèrent de remplir des fonctions éminemment juridiques et administratives pour devenir des institutions orientées presque exclusivement vers la recherche et la culture jusqu'à ce que, au milieu de XXe siècle, l'accroissement et la diversification de la production documentaire des administrations ajoutés aux changements expérimentés par les intérêts de la recherche amenèrent de nouveau les archives et l'archivistique à rétablir un lien plus étroit avec les rouages de l'administration. Finalement, les différents types de procédure suivis par les institutions d'archives dans la gestion de la documentation active et semi-active sont analysés et servent à démontrer que ces pratiques ne sont pas étrangères à la tradition archivistique.

SUMMARY

This article analyses the evolution of records and record-keeping from ancient times to the present day. It shows how during the course of history records ceased to fulfil judicial and administrative functions and became institutions which were dedicated almost entirely to research and culture. This was the case until the mid-twentieth century when the sheer weight and diversity of the documents produced by the public administration together with the changing nature of research led to a closer relationship between records and record keeping and the administrative machinery. Finally, the different working models of records offices in the administration of active and semi-active documentation are examined. It is argued that these practices are not uncommon to the record-keeping tradition.